

LAPSEN OSALLISUUS SOSIAALIHUOLLON ASIAKKUUDEN
ALKUVAIHEESSA

PIIA KOTIKIVI
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2018

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
KOTIKIVI PIIA: Lapsen osallisuus sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa

Pro gradu – tutkielma, 74 s., 1 liite
Sosiaalityö
Ohjaaja Lasse Rautniemi ja Suvi Raitakari
Huhtikuu 2018

Tutkimukseni tehtävänä oli tutkia, miten lapsen osallisuus tulee esille sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Tarkastelen, miten lapsen osallisuutta on dokumentoitu lapsen asiakaskertomukseen sosiaalihuollon asiakkuuden alkaessa. Kiinnostukseni aiheeseen on noussut tehdessäni työtä Lapsiperheiden sosiaalipalveluissa ja osallistamalla lasta koskevaan sosiaalihuollon asiakasprosessiin.

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys muodostuu lasten osallisuutta käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta. Lähestyn aihetta Harry Shierin (2001) ja Nigel Thomasin (2002) osallisuuden mallin mukaisesti, joiden perusteella olen laatinut kolme osallisuuden ulottuvuutta, joita lähdin tutkimaan sosiaalihuollon asiakkaina olevien lasten asiakaskertomuksista. Sosiaalihuoltolaki määrittää, että sosiaalihuollon asiakasprosessi kirjataan lapsen asiakaskertomukseen. Tutkimusaineistoni koostui 35 lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomuksesta. Tutkimusaineistoni kerättiin yhdestä keskuskaupungista tammikuussa 2017. Tutkimuksen lähestymistapa on kvalitatiivinen. Tutkimusmetodinä olen käyttänyt sisällönanalyysiä. Aineistoni ryhmittelin tutkimuskysymyksieni perusteella eri väreihin. Ryhmittelyn kautta pystyin tarkastelemaan aineistossa esiintyviä lapsen osallisuuden ulottuvuuksia tutkimuskysymysten näkökulmasta.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että sosiaalihuollon asiakkaana olevista lapsista kaikki eivät ole osallisena sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Sosiaalihuollon asiakaskertomuksien perusteella lasten toiveet, odotukset ja mielipiteet eivät ole dokumentoitu sosiaalihuoltolain edellyttämällä tavalla. Lasta koskevat sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen päätökset ja palveluiden aloitukset tehdään hyvin aikuisjohtoisesti. Lapsen iällä ei ollut merkitystä osallisuuden näkymiseen lasta koskevassa sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa.

Koen tutkimuksen olevan ajankohtainen, koska lapsen osallisuutta ja vaikuttavuutta nostetaan esiin sosiaalityössä koko ajan enemmän. Lapsen osallisuus häntä itseään koskevien sosiaalihuollon palveluiden suunnitteluissa ja toteutuksessa on tärkeää, koska pyritään saavuttamaan oikea-aikaista ja tiivistä tukea sosiaalihuollon palveluiden keinoin.

Avainsanat: lapsi, sosiaalityö, osallisuus, sosiaalihuolto, asiakaskertomus, sisällön analyysi

University of Tampere
Faculty of Social Sciences
KOTIKIVI, PIIA: Child participation in early stages of social welfare services

Master's Thesis, 74 pages, 1 appendix pages
Social work
Supervisor: Lasse Rautniemi ja Suvi Raitakari
April 2018

The purpose of my research was to study how child participation appears in early stages of social welfare services. I examine how child participation has been documented in the initial phase of social welfare services for children and families. The interest I have in this topic has risen from working within the field of child and family social welfare services.

The theoretical frame of reference in my research consists of literature concerning child participation. My approach follows the model of child participation by Harry Shier (2001) and Nigel Thomas (2002). Following the model, I have created three dimensions of participation, which I examined in the documentation, i.e. client stories, of the child clients in social welfare. The legislation in social welfare determines the client process in social welfare is documented in the child's client story. My research data consists of 35 documented children's social welfare stories. The data was collected from one mid-size town in January 2017. The approach of this research is qualitative, and I have used content analysis as my method. I grouped the data in colors based on my research questions. By grouping, I was able to view the dimensions of child participation in the data in the perspective of the research questions.

Based on the research, it can be noted that all children in social welfare services are not participants at the initial phases of social welfare services. It appears that, according to the researched stories, wishes, expectations and opinions of the children are not documented as required by the social welfare law. The decisions made at the initial phase of social welfare services related to the children, as well as initial meetings for starting services, are very much adult-led. The age of the child was not relevant when viewing child participation at the initial phase of the social welfare services.

I find that this research is important in today's discussion as child participation and effectiveness are brought into discussion more and more in social work. Child participation is important in the planning and implementation of the services, because the goal is to gain rightly timed and concise support through social welfare services.

Key words: child, social work, participation, social welfare, client story, content analysis

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	SOSIAALIHUOLLON KEHITYSVAIHEITA	7
3	TUTKIMUSTEHTÄVÄT	12
4	OSALLISUUS JA LAPSILÄHTÖISYYS SOSIAALIHUOLLON KONTEKSTISSA	14
4.1	Osallisuus käsitteenä.....	15
4.2	Osallisuuden ulottuvuudet	19
4.3	Lapsilähtöinen työskentely osana lapsen osallisuutta.....	23
5	TUTKIMUKSEN MENETELMÄT.....	25
5.1	Dokumentointi ja dokumentit aineistona sosiaalityön tutkimuksessa	25
5.2	Kvalitatiivinen tutkimus ja analyysi	27
5.3	Aineistonkeruumenetelmä	29
5.4	Kohti lapsen osallisuutta sosiaalihuollon asiakkuudessa.....	32
5.5	Tutkimuksen eettisyys ja yleistettävyys.....	33
6	LAPSEN OSALLISUUS SOSIAALIHUOLLON DOKUMENTOINNISSA	35
6.1	Lapsen osallisuus, toiveet ja odotukset sosiaalihuollon dokumentoinnissa.	38
6.2	Lapsen mahdollisuus ilmaista itseään.....	44
6.3	Lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin suunnitelmiin	45
6.4	Mitä lapsesta kirjataan sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa?	53
7	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	58
	LÄHTEET	67
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Lastensuojelu on viime aikoina ollut paljon esillä mediassa. Lastensuojelun tilanteesta on tehty selvityksiä työn kuormittavuudesta ja siitä, miten lapsen osallisuus ja etu eivät tässä kuormittavassa tilanteessa voi toteutua. Vuonna 2015 tulleen sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä on tarkoitus saada purettua lastensuojelun työnkuormaa ja tarjota sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita mahdollisimman tiiviisti ja oikea-aikaisesti perheille mahdollisimman matalalla kynnyksellä. Olen työskennellyt lastensuojelun avohuollossa uuden sosiaalihuoltolain tullessa voimaan 2015. Tilanteesta tunsin selkeästi muutosvistarintaa uutta lakia kohtaan. Tällä hetkellä työskentelen Lapsiperheiden sosiaalipalveluissa ja työtäni ohjaa sosiaalihuoltolaki, mikä nostaa esiin lapsen osallisuuden tärkeyden. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta työ tuntuu ajoittain hyvin aikuisjohtoiselta ja sitä myötä lapsen oma osallisuus sosiaalihuollon palveluissa nousi itseäni kiinnostavaksi tutkimuskohteeksi.

Tutkimukseni tavoitteena on tuoda esille, miten lapsen osallisuus ja sitä kautta lapsilähtöisyys on dokumentoitu sosiaalihuollon asiakirjoissa sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Sosiaalipalveluilla pyritään edistämään lapsen kokonaisvaltaista sosiaalista hyvinvointia, osallisuutta sekä turvaamaan hänen kasvuympäristö. Lapsen ja hänen perheensä toimintakykyä edistetään tekemällä yhteistyötä sosiaalihuollon ja muiden hallinnonalojen kanssa. (STM 2017, 23.)

Uusi sosiaalihuoltolaki tuli pääosin voimaan 1.4.2015. Tullessaan voimaan lain tarkoituksena on ollut siirtää työskentelyn painopistettä erityispalveluista yleispalveluihin. Lain tarkoituksena on jatkossa vahvistaa viranomaisten yhteistyötä. Rädyn (2015, 23) mukaan asiakkaalla on oikeus niihin palveluihin, joilla turvataan lapsen terveys ja kehitys, kokonaisvaltainen hyvinvointi, hoiva ja huolenpito sekä toimeentulo.

Rädyn (2015) mukaan sosiaalihuoltolaki on tullut osaksi lastensuojelun kontekstia, koska osa lastensuojelun avohuollon tukitoimista on pyritty tarjoamaan perheille sosiaalihuoltolain mukaisina palveluina. Sosiaalihuoltolain tavoitteena on pyrkiä välttämään lastensuojelun asiakkuutta ja siirtää osa lastensuojelun asiakkuudesta sosiaali-

huollon asiakkuudeksi. Sosiaalihuoltolain tavoitteena on nopeuttaa asiakkaan hakeutumista tarvittavien sosiaalihuollon palveluiden piiriin, lyhentää asiakkuuksien kestoja ja turvata tarvittavat palvelut niille asiakkaille, jotka eivät ole oikeutettuja sosiaalihuollon palveluihin muun lain (erityislainsäädännön) perusteella. (Räty 2015, 23; ks. myös SHL 2014 5 §.)

Tässä tutkimuksessa käsittelen osallisuutta sosiaalihuollon kontekstissa. Beresfordin (2009, 197-218) mukaan asiakkaiden osallisuuteen liittyvät keskustelut saavat alkunsa demokratiaperiaatteesta. Sosiaalihuollon palvelunkäyttäjien osallistumista korostetaan myös siksi, että sosiaalipalveluiden kehittäminen on keskittynyt lähes yksinomaan virallisen järjestelmän ja sen professioiden oikeudeksi. Toisaalta asiakkaiden osallisuutta voidaan perustella esimerkiksi asiakkaiden oikeuksien toteutumisella. (Salo 2011, 259.)

Lastensuojelulaki koetaan hyvin voimakkaasti lapsen etua turvaavaksi laiksi. Sosiaalihuoltolaki pitää sisällään useita sellaisia säännöksiä, jotka aiemmin turvasivat vain lastensuojelun asiakkaina olleiden lasten asemaa. Esimerkiksi lastensuojelulaissa edellytetään, että lapselle nimetään hänen asiakkuusprosessistaan vastaava sosiaalityöntekijä. Lastensuojelussa lapselle ei tarvitse nimetä vastuusosiaalityöntekijän lisäksi omaa työntekijää, joka sosiaalihuollon asiakkuudessa lapselle nimetään. (STM 2017, 23.)

Tutkimusraporttini etenee siten, että ensin tuon esille sosiaalihuollon kehitysvaiheita. Tämän jälkeen luvussa kolme kerron tutkimukseni tutkimustehtävän. Neljännessä luvussa avaan tutkimuksen keskeisen käsitteen. Sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain keskeinen lähtökohta on lapsen oikeus osallisuuteen, joten tutkimuksen olennaisena käsitteenä on osallisuus. Luvussa viisi kuvaan tutkimuksen toteuttamista. Tutkimusmetodinä toimii sisällönanalyysi ja olen ryhmitellyt aineiston tutkimuskysymysteni perusteella. Olen etsinyt lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomuksista osallisuuden toteutumista sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa ja miten se on niissä dokumentoitu esille. Luvussa kuusi esittelen tutkimuskaupungin sosiaalihuollon asiakasprosessia sekä peilaan tutkimustuloksia osallisuuden tasoihin, jotka olen esitellyt luvussa neljä. Lopuksi luvussa seitsemän kerron tutkimuksen johtopäätökset ja yhteenvedon.

2 SOSIAALIHUOLLON KEHITYSVAIHEITA

Juhilan (2016, 46) mukaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhteen alkujuuret menevät 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen. Seurakunnilta siirtyi kunnille vaivaishoito, myöhemmin köyhäinhoito, joka jakoi asiakkaat kahteen kategoriaan. Jaossa nousivat esille kunnialliset asiakkaat, jotka olivat ilman omaa syytään, sairauden, vammaisuuden, vanhuuden tai alaikäisyyden vuoksi avun tarpeessa. Toinen kategoria oli kunnianttomat, jotka pystyivät elättämään itsensä, mutta eivät syystä tai toisesta sitä tehneet. Julkisen vaivaishoidon rinnalle alkoi kehittyä kansalaisyhteiskunnan toimintaa, jossa paneuduttiin köyhyyteen ja yhteiskunnallisiin epäkohtiin.

Pulman & Turpeisen (1987, 247) nostavat esiin, miten lastensuojelun synty, laajeneminen sekä eriytyminen ovat olleet yhteydessä yhteiskuntamuutokseen kokonaisuudessaan, myös politiikkaan ja ideologiaan sekä näiden elementtien myötä valtiolliseen kehitykseen. Sosiaalihuollon sekä lastensuojelun kontekstissa ovat yhteen muotoutuneet inhimillinen auttamisen halu sekä sosiaalisen kontrollin muuttuvat muodot ja tarpeet. Yhteiskuntaelämän valtiollistuminen sekä eriytyminen ovat mahdollisesti johtaneet tilanteeseen, että lapsuus on yhteiskunnallistettu. Nykyaikana kaikki yhteiskuntamme lapset ja nuoret ovat monikertaisen yhteiskunnan huolenpidon alaisena. Lasten tarkkailu alkaa neuvoloissa ja jatkuu siitä peruskouluun ja aina ammatillisiin opiskelupaikkoihin. Mahdollisten ongelmien ilmaantuessa tukea tarjoavat eri instanssit, kuten sosiaalihuollon alla olevat palvelut.

Juhilan (2016, 46) mukaan suomalainen hyvinvointivaltio tarjosi uudenlaisen ympäristön sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden suhteille. Vaivaishoidon ja köyhäinhoidon jälkeen tullut sosiaalihuolto alkoi saada osakseen kritiikkiä. Sosiaalihuollon käytäntöjä arvosteltiin kontrolloiviksi, syyllistäviksi ja leimaaviksi. Asiakkaille vaadittiin parempaa ja tasa-arvoisempaa kohtelua. Asiakkuutta tuottava yhteiskunnallinen eriarvoisuus nostettiin esiin. Kansalaisten oikeudet, asiakaslähtöisyys ja palveluhenkisyys olivat uusia ihanteita, ja näitä vaadittiin sosiaalityön kentälle.

Taipaleen (2006, 124-126) mukaan marraskuussa 1967 Suomeen perustettiin kontrollipoliittinen yhdistys Marraskuun liike. Marraskuun liikkeen alkua vauhditti skandaali

Helsingissä, jossa kuoli 40 asunnottomaa ulos pakkaseen, kun eräs asunnottomien yö-maja oli edellisenä kesänä suljettu. Yhdistyksen tavoitteena oli parantaa vankien, mie-lisairaiden, asunnottomien sekä juoppojen asemaa yhteiskunnassamme. Sosiaalihuol-lon kehitysvaiheiden näkökulmasta Marraskuun liikkeen toiminta oli merkityksellistä, koska liikkeen avulla saatiin aikaan Sosiaalihuollon periaatekomitea. Marraskuun liike päätti toimintansa vuonna 1972.

Juhilan (2016, 47-48) mukaan sosiaalityön toimintaympäristölle syntyi haasteet, kun 1990-luvun alun talouskriisi katkaisi hyvinvointivaltion kehittämisprojektin. Lama synnytti taloudellista eriarvoisuutta, sosiaaliturvan leikkauksia ja pysyvää työttö-myyttä, joita taloudellisen tilanteen paranemisen jälkeen ei ole pystytty korjaamaan. Sosiaalityöstä tuli hyvinvointivaltion rakentamisen myötä ihmisten hyvinvointia tu-keva ammatti.

Haverisen ym. (2014, 9) mukaan kukin aika luo oman käsityksensä sosiaalihuollon sisällöstä ja alasta. 2010-luvun Suomessa sosiaali- ja terveydenhuollonjärjestelmää ol-laan uudistamassa sisällöllisesti ja rakenteellisesti. Kuntien taloudelliset vaikeudet ja säästövaateet ovat luoneet uuden tilanteen, jossa sosiaali- ja terveydenhuoltoa pyritään tarkastelemaan kokonaisuutena. Sosiaalihuolto tulee haastetuksi, joten se joutuu uu-distumaan, perustelemaan itsensä ja hakemaan uudenlaista yhteistyötä muiden toimi-joiden kanssa.

Heinon (2017, 217) mukaan suomalainen lastensuojelututkimus on kolmen vuosikym-men aikana kehittynyt ja vahvistunut. Lastensuojelututkimus on kehittynyt niin tee-moiltaan ja tavoiltaan kuin tutkijarakenteeltakin. Suomalaista lastensuojelututkimusta on tehty paljon ja erityinen lastensuojelun tutkijaverkosto löytyy Tampereen yliopis-tosta. Lastensuojelun keskusliitto toimii aktiivisesti tutkimustiedon välittämisessä eteenpäin. Lastensuojelun tutkimus on edelleen melko haurasta. Tulevaisuudessa las-tensuojelun tutkimus on ison haasteen edessä, koska sosiaali- ja terveystalvet ovat uudistumassa, mikä heijastuu sosiaali- ja terveydenhuollon tutkimusrakenteiden rahoitukseen ja järjestelyihin.

Laki määrittää vahvasti ilmoitusvelvollisuuden sosiaalihuoltoon henkilön tuen tarpeen arvioimiseksi. Ilmoitusvelvollisuus koskee terveydenhuollon ammattihenkilöitä, poliisia kuraattoreita, koulutoimea, lasten harrastustoimintaa, lasten päivähoidoa, pelastuslaitosta tai muita viranomaisia, jotka ovat saaneet työtehtävässään tietää henkilöstä, jonka sosiaalihuollon tarve on ilmeinen. (STM 2017, 35; ks. myös SHL 2014 35 §.)

Sosiaalihuoltolaki määrittää, että sosiaalihuollon asiakkuus tulee vireille, kun asiakkaasta on saapunut kunnan sosiaalitoimeen asiakkaan hakemus sosiaalihuollon palvelun tai jonkun viranomaisen tekemä ilmoitus sosiaalihuollon tarpeesta. Kunnan sosiaalitoimen edustaja voi saada työtä tehdessään tietoonsa asiakkaan, joka on sosiaalipalveluiden tarpeessa. Sosiaalihuollon asiakkuus aloitetaan myös siinä tilanteessa, jos asiakkaalle myönnetään sosiaalipalveluja. Sosiaalihuollon asiakkuus päättyy, kun sosiaalihuollon asiakaskertomukseen dokumentoidaan, että sosiaalihuollon järjestämiselle ei ole enää perustetta. (STM 2017, 23; ks. myös SHL 2014 34 § ja 36 §.)

Lastensuojeluasia tulee vireille lastensuojeluilmoituksesta, hakemuksesta lastensuojelun palveluun tai kun lastensuojelun työntekijä on muulla tavoin saanut tietää mahdollisesta palveluiden tarpeesta olevasta nuoresta tai lapsesta. Lastensuojeluasiaa arvioitaessa olennaista ei ole se, miten asia on tullut vireille vaan lapsesta ja nuoresta saatujen tietojen sisältö. Lastensuojeluasian vireilletulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai lastensuojelun muun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen kiireellinen lastensuojelun tarve. Sosiaalihuoltolain mukainen palvelutarpeen arviointi on aloitettava ja tehtävä arvioitaessa lastensuojelun tarvetta sekä kun arvioidaan muiden mahdollisten sosiaalipalveluiden tarvetta. Lastensuojeluasiassa sosiaalityöntekijä arvioi palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja muiden lastensuojelun toimenpiteiden tarpeen. Lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä ei tehdä kahta erillistä arviointia, vaan lastensuojelun tarve arvioidaan samalla, kun kokonaisvaltaista palvelutarpeen arviointia tehdään. (STM 2017,5.)

Mikäli tilanteessa ei tarvita kiireellistä apua sosiaalihuoltolain tai lastensuojelulain perusteella, on ryhdyttävä palvelutarpeen arviointiin. Sosiaalihuollon asiakkuus on alkanut, koska asiaa on ryhdytty käsittelemään. Palvelutarpeen arvioinnin perusteella voi-

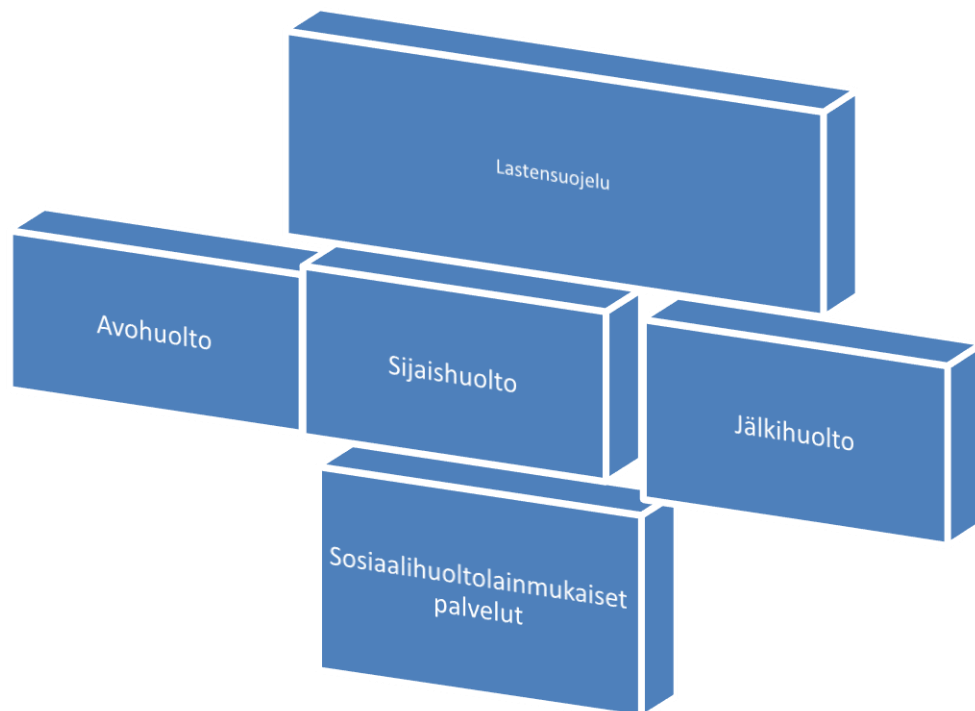
daan päätyä siihen, että asiakkuutta ei synny, tai asiassa syntyy sosiaalihoitolain tarkoittama sosiaalihoollon asiakkuus, tai jos sosiaalityöntekijä on arvioinut lastensuojelun tukitoimien tarvetta, lapsi siirtyy lastensuojelun asiakkuuteen. (Räty 2015, 31.)

Räty (2015) katsoo, että jos lapsen sosiaalihoollon asiakkuus jatkuu, on lapselle nimettävä sosiaalihoitolain tarkoittama omatyöntekijä. Asiakkaalla kuuluu olla nimettynä omatyöntekijä koko sosiaalihoollon asiakkuuden ajaksi. Omatyöntekijä nimetään palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä. Asiakkaan edun kannalta on hyvä nimetä työntekijä, jonka kanssa asiakas olisi muutoinkin yhteydessä. Sosiaalihoollon asiakkuuden omatyöntekijän tehtävänä on asiakkaan kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistäminen, tarpeiden ja edun toteutumisen valvonta sekä olla mukana toteuttamassa sosiaalihoollon palveluita yhdessä asiakkaan kanssa. (Räty 2015, 23; ks. myös SHL 2014 42§.)

Tutkimuskaupungissani Perusturvakeskus ilmoittaa päämääräkseen, että heidän toimintansa tukee ja edistää asukkaiden kokonaisvaltaista hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta. Sen palveluihin kuuluvat perusterveydenhuolto, hammashoito, päihde- ja mielenterveyspalvelut, sairaalapalvelut, ikäihmisten ja vammaisten palvelut, perheneuvola, aikuissosiaalityö ja lastensuojelu. Kuntalaisten palvelut tuotetaan lähipalveluina lähipalvelupisteissä. Tutkimuskaupungissani perusturvan toimintamalli perustuu väestön palveluntarpeeseen, ennaltaehkäisyyn ja moniammatilliseen työskentelyyn.¹

Tutkimuskaupungissani sosiaalihoitolain mukaiset palvelut ovat osa lastensuojelun organisaatiota. Palvelutarpeen arviointitiimissä työskenteli tammikuussa 2017 kolme sosiaalityöntekijää, kolme sosiaaliohjaajaa sekä tiimin esimiehenä toimi lastensuojelun päällikkö. Tutkimuskaupungissani lastensuojelun organisaatiossa toimivat myös lastensuojelun avohuolto, sijaishuolto sekä jälkihuolto.

¹ Lähdeettä ei mainita kaupungin nimen näkymisen vuoksi.

KUVIO 1. Tutkimuskaupungin lastensuojelun organisaatiokaavio tammikuussa 2017

Sosiaalihuollon työskentelyn pääpaino kohdistuu perheiden mahdollisimman varhaiseen ja oikea-aikaiseen tukeen. Sosiaalihuollon ja lastensuojelun asettumisesta oikeisiin suhteisiin olisi nyt hyvä käydä yhteiskunnallista keskustelua. Alhasen (2014, 70-72) mukaan lastensuojelun ja sitä kautta myös sosiaalihuollon tilasta on nyt erityisen tärkeää käydä keskustelua. Heikentyneet peruspalvelut, työntekijöiden kuormitus ja taloudelliset säästötoimet näkyvät sosiaalityön sektorilla. Yhteiskunnallisen keskustelun tulisi ennen kaikkea tuoda esiin, miten yhteiskunnassamme pidetään huolta lapsista ja nuorista. Yhteiskunnassamme olisi tehtävä poliittinen päätös siitä, että heikommassa asemassa olevat lapset suojataan sosiaalipalveluihin kohdistuvilta säästöiltä. Lastensuojelun ja sosiaalihuollon palvelut on kiinnitettävä vahvasti samaan yhteyteen perheneuvolan, lastenpsykiatrian, koulutoimen sekä varhaiskasvatuksen kanssa.

Toikko (2014, 166) nostaa esiin artikkelissaan, että sosiaalipalveluiden tuotantorakenteen monipuolistuminen vaikuttaa asiakkuutta koskeviin käytäntöihin ja hahmotustapoihin. Hänen mukaansa sosiaalipalveluiden painopiste on muuttunut julkiselta sektorilta kohti yksityistä sektoria. Universaalien asiakkuuksien rinnalle ovat tulleet itsenäisiä valintoja tekevät sosiaalihuollon asiakkaat.

3 TUTKIMUSTEHTÄVÄT

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisina lapsen osallisuus, toiveet, odotukset sekä mahdollisuus ilmaista itseään häntä koskevassa sosiaalihuollon päätöksenteossa näyttäytyvät sosiaalihuollon asiakirjoissa tutkimuskohteenani olevan keski-suuren kaupungin (jäljempänä ”kaupunki”) sosiaalihuollossa. Tutkimuksessani tutkin, mitä sosiaalityöntekijät ja sosiaaliyhjaajat ovat kirjanneet sosiaalihuollon asiakirjoihin eli dokumentteihin lapsen osallisuudesta, toiveista, odotuksista sekä mahdollisuudesta ilmaista itseään häntä koskevassa päätöksenteossa sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa sekä mitä lapsesta dokumentoidaan sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Sosiaalihuollon alkuvaiheella tarkoitan tässä tutkimuksessa asiakkuuden ensimmäistä puolta vuotta. Lisäksi tutkin, miten lapsen osallisuus, toiveet, odotukset on huomioitu suunniteltaessa lapselle sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita ja miten nämä on dokumentoitu lapsen asiakaskertomukseen. Asiakaskertomuksella tässä tutkimuksessa tarkoitan lapsen asiakirjaa, joka sisältää lasta koskevan dokumentoinnin sosiaalihuollon asiakkuuden aikana. (Ks. tarkemmin luku viisi Tutkimuksen menetelmät)

Tutkimukseni tavoitteet liittyvät lapsiperheiden sosiaalityön kontekstiin ja haluan tutkimuksessani tuoda esille, miten lapsen osallisuus on dokumentoitu lapsen asiakaskertomukseen. Tutkimuksen lähtökohtana ja tehtävänä on saada tietoa siitä, siirtyykö lapsen osallisuus häntä koskevaan dokumentointiin sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Dokumentoidaanko lapsen asiakaskertomukseen, hänen omat mielipiteet ja toiveet suunniteltaessa hänelle sosiaalihuollon palveluita, sekä mitä lapsesta dokumentoidaan sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa.

Lähestyn tutkimustani seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

- Miten lapsen osallisuus, toiveet, odotukset sekä mahdollisuus ilmaista itseään häntä koskevassa päätöksenteossa näkyvät sosiaalihuollon dokumentoinnissa?
- Miten lapsen osallisuus on huomioitu suunniteltaessa lapselle sosiaalihuollon palveluita?
- Mitä lapsesta kirjataan sosiaalihuoltolain mukaisen asiakkuuden alkuvaiheessa?

Tutkimuksessani kysyn, miten lapsen osallisuus näkyy sosiaalihuollon dokumentoinnissa sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa, miten lapsi huomioidaan suunniteltaessa hänelle sosiaalihuollon palveluita sekä mitä lapsesta dokumentoidaan sosiaalihuollon alkuvaiheessa. Tutkimukseni aineistona ovat lapsen sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentit eli lapsen sosiaalihuollon asiakkuudesta kertova asiakaskertomus. Minua itseäni on kiinnostanut se, miten näissä sosiaalihuollon dokumenteissa lapsen oma ääni kuuluu, miten lapsen toiveet ja odotukset häntä koskevassa sosiaalihuollon asiakkuuden päätöksenteossa on huomioitu sekä miten lapsilähtöinen työskentely eli suoratyöskentely lapsen kanssa on dokumentoitu lapsen asiakaskertomukseen.

4 OSALLISUUS JA LAPSILÄHTÖISYYS SOSIAALIHUOLLON KONTEKSTISSA

Kiilin (2011) mukaan lasten ja nuorten osallisuus on ollut esillä suomalaisessa lapsipolitiikassa ainakin 1960-luvulta lähtien. Lasten ja nuorten osallisuus on edennyt hitaasti, sillä osallisuuteen liittyviä strategioita ja malleja on kehitetty vasta vuosituhanen vaihteesta alkaen. (Kiili 2011, 168.) Lasten ja nuorten osallisuuden kehittymisestä nykypäivän tasolle Kiili (2011) tuo esille kolme eri vaihetta. Ensimmäinen vaihe ajoitui hänen mukaansa 1960- ja 1970-luvuille ja korosti sen liittyvän erityisen vahvasti poliittisiin oikeuksiin ja oikeudellisiin teorioihin. Osallisuuden toisen vaiheen kehitys sijoittui 1980- ja 1990-luvuille. Suomessa korostettiin lapsen asemaa yhteiskuntapoliittisen näkökulman kautta ja syntyi käsite lapsen etu. Tämän mukaan kaikkea yhteiskuntapoliittista päätöksentekoa tulee arvioida lapsen edun näkökulmasta. Vuoden 1984 lastensuojelulaki toi kunnille velvoitteen kehittää paikallista lapsipolitiikkaa ja lasten osallisuutta. Nyt elämme parhaillaan kolmatta ajanjaksoa, jossa esiin nousee vahvasti vuorovaikutuksen ja dialogisuuden näkökulma. Lasten osallisuudessa ei ole yksinomaan kyse yksittäisen lapsen tai nuoren näkemyksistä, vaan pikemmin sukupolvia yhdistävästä vastavuoroisuudesta ja siitä, että lasten ja nuorten kokemuksia ja näkemyksiä kunnioitetaan sekä otetaan huomioon. (Kiili 2011, 175-177.)

Lapsen äänen kuuluminen on lastensuojelussa sekä sosiaalihuollossa nykyään myös sosiaalityöntutkimusta kiinnostava kenttä. Nuorten ja lasten osallisuus puhuttaa tällä hetkellä lähiyhteisöjen sekä yhteiskunnan tasolla. Osallisuus on monella tavalla ajankohtainen teema. Osallisuuden teemaksi voi nostaa lasten ja nuorten halun ottaa osaa oman elämänsä kannalta tärkeäksi kokemiinsa asioihin, päätöksiin sekä niiden valmisteluun. Tutkimuksessani olen kiinnostunut siitä, miten lapsista tuotetaan tietoa sosiaalihuoltolain mukaisten asiakkuuksien dokumenteissa ja miten lapsen osallisuus on niissä huomioitu. Tässä tutkimuksessani keskeinen käsite on lasten ja nuorten osallisuus. Jäsennän tässä luvussa osallisuuden käsitettä ja sen sisältöä.

4.1 Osallisuus käsitteenä

Tutkimuksessani rajaan näkökulmaani lapsen osallisuuteen siten, että en puhu osallistumisesta, vaikka lasten ja nuorten osallisuutta tukevaa toimintaa voisi kuvata myös sillä käsitteellä. (Kiili 2006, 37). Tutkimuksessani tarkastelen osallisuutta juuri siitä lähtökohdasta, että lapsilla on oikeus osallisuuteen ja heillä on oltava oikeus vaikuttaa itseänsä koskevaan päätöksentekoon ja kertoa omia näkemyksiään omista asioistaan.

Suomen lainsäädäntö nostaa esiin perustuslaissa sitä, että asianosaisilla on oikeus saada tietoa heitä koskevista asioista sekä oikeus lausua niistä omat näkemyksensä. Ikä ei ole peruste sulkea ketään tämän oikeuden ulkopuolelle. Lasten kohdalla viranomaisilla on erityinen velvoite kohdella heitä tasa-arvoisesti yksilöinä ja antaa heille mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (PerL 6 §.)

Lasten ja nuorten osallisuus voidaan nähdä myös osana demokratiaa ja oikeusvaltioperiaatetta. Vesikansan (2002, 11) mukaan Suomen valtiollinen järjestys perustuu yhteiskunnassamme oikeusvaltioperiaatteelle ja kansanvaltaisuudelle. Suomen perustuslakiin on dokumentoitu ne oikeudet, joiden toteutumista valtion tulee toimissaan edistää ja turvata. Perustuslain mukaan näitä ovat kansalaisten yhdenvertaisuus lain edessä, yhteiskunnan jäsenten yhdenvertaisuus lain edessä, kansalaisten keskinäinen tasavertainen oikeus elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, oikeus ilmaista mielipiteensä ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä, oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin, maksuttomaan perusopetukseen, oikeus sosiaaliturvaan sekä terveelliseen ympäristöön. Jokaisella yhteiskunnan jäsenellä on myös oikeusturva eli oikeus saada asiansa käsitellyksi viranomaisten tai oikeuslaitoksen toimesta. (PerL 13§.)

Vesikansa (2002, 11-12) toteaa artikkelissaan, että demokratian tarkoituksena on hyvän, oikeudenmukaisen sekä tasavertaisen yhteiskunnan malli, jossa kaikki voivat tasavertaisina osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Yhteiskunnan kehityksen ohjaaminen tasavertaiseen ja oikeudenmukaiseen malliin on demokraattisen yhteiskunnan perusarvo. Demokraattisessa yhteiskunnassa toimii keskinäinen yhteiskunnan jäsenten välinen vuorovaikutus.

Suomen perustuslaki määrittää mahdollisuuden ja oikeuden osallisuuteen. Lasten ja nuorten kohdalla osallisuuden kulttuuri pohjautuu paljon siihen, miten lasten ja nuorten ympärillä olevat aikuiset toimivat. Vesikansan (2002) mukaan osallisuuden kulttuurin rakentaminen lähtee paljon arjen toimintatilanteista ja vuorovaikutuksesta. Osallisuuden rakentamiseen on mahdollista käyttää monenlaisia menetelmiä, mutta tärkeitä ovat aikuisten sekä tässä kohdin viranomaisten asenteet, jotka ovat ratkaisevassa asemassa. Jos ei nähdä tarvetta lasten ja nuorten osallisuudelle, asiassa ei päästä eteenpäin. (Vesikansa 2002, 27.)

Demokratian ja perustuslain ohella on hyvä pohtia osallisuuden näkökulmaa YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen kautta sekä tämän luvun lopuksi tutkimuskirjallisuuden näkökulmasta. Lapsen oikeudet yhteiskunnassa, maailmassa ja tätä myötä lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevissa asioissa ja päätöksenteossa ovat saaneet alkunsa lapsen oikeuksien yleissopimuksesta, mitä pidetään tärkeänä osana laajaa ihmisoikeussopimusverkostoa. Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa uutta ja käänteentekevää oli, että lapsen tarpeet ja intressit ilmaistiin oikeuksina, ihmisoikeuksina. Aiemmin puhuttiin lapsen tarpeesta saada hoivaa ja huolenpitoa, suojelua, lohtua, oppia, leikkiä ja kommunikoida. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen myötä tarve muuttui oikeudeksi terveydenhoitoon, huolenpitoon ja erityissuojeluun, ilmaiseen peruskoulutukseen, leikkiin, ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen sekä mielipide- ja ilmaisuvapauteen. Yleissopimus nosti esille kolmikantasuhteen lapsen, perheen ja valtion välillä, jossa lapsella on oikeudet, vanhemmilla vastuu ja valtiolla/kunnalla velvollisuuksia. (Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011, 5.)

Lapsen oikeuksien käsikirja (2011) toi varhain esille 12. artiklan perustavanlaatuisen aseman tärkeänä yleisperiaatteena, sekä sen vaikutuksen koko lapsen oikeuksien yleissopimuksen täytäntöönpanon eri näkökohtiin. Lapsen näkemysten kunnioittaminen nostetaan esiin 12. artiklassa, jossa sopimusvaltiot ovat luvanneet taata lapselle, joka pystyy ja kykenee tuomaan esiin omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä ja mielipiteensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset ja mielipiteet on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Artikla 12. pitää sisällään toisen kohdan, jossa nousee esille, että lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi ja tuoda esiin omat näkemyksensä sekä mielipiteensä häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimitissa. Lapsi voi tuoda

omat mielipiteensä ja näkemyksensä joko suoraan tai edustajansa tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti. (Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011, 122.)

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (2011) 12. artikla ei aseta mitään alaikärajaa lasten oikeudelle ilmaista vapaasti näkemyksensä. Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirjan (2011) mukaan lapset ovat kykeneviä muodostamaan ja muodostavat näkemyksiä hyvin varhaisesta iästä lähtien, eikä yleissopimus tue niitä valtioita, jotka asettaisivat alaikärajan lasten näkemyksien huomioimiselle. (Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011, 120.)

Tutkimuksessani kohderyhmänä ovat sosiaalihuollon asiakkuudessa olevat lapset. Työntekijät työtä tehdessään huomioivat lasta kuullessaan lapsen iän ja kehitystason. Lapsen oikeuksien käsikirja (2011) velvoittaa aktiivisesti kuulemaan lasten mielipiteitä ja ottamaan ne vakavasti. Lasten oikeuksien sopimus ei hyväksy tiettyjen ikärajojen asettamista esteeksi lasten osallistumiselle päätöksentekoon. (Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011, 122.)

Pajulammen (2014) mukaan osallisuus terminä tarkoittaa oikeutta saada tietoa itseä koskevista asioista sekä mahdollisuuksista ilmaista mielipiteensä niistä ja näin ollen päästä vaikuttamaan niihin. Osallisuuden vastakohtana voidaan nähdä osattomuus, jolla tarkoitetaan eräänlaista yksilön sivuun jäämistä yhteiskunnassa. Osallisuus on korostuneen pluralistinen käsite. Osallisuus liittyy hyvin moniin arkipäiväisiin ja yllättäviinkin tilanteisiin, joissa tehdään lasta koskevia päätöksiä esimerkiksi kotona, harrastuksissa, nuorisotyössä, leikkipaikoissa, kouluissa, kirjastoissa, terveydenhuollossa ja lastensuojelussa. (Pajulammi 2014, 141 -142.)

Lapsen oikeus osallisuuteen on suojattu monen eri lainsäädännön kautta. Tutkimuksessani lapsilla tarkoitetaan kaikkia alle 18-vuotiaita Suomen kansalaisia. Lainsäädännön perusta lapsen osallisuudelle on kansainvälisen YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12. artikla. Tämän mukaan lapsen osallisuus on yksi kaikkea viranomaistoimintaa koskeva lapsen perusoikeus. (Lastensuojelun käsikirja 2017.)

Bardyn & Heinon (2013, 21) mukaan lasten ja nuorten osallisuus on ollut keskeinen tutkimus ja kehitysteema sosiaalityön kentällä parin vuosikymmenen ajan. Orasen (2008, 9) mukaan osallisuus ymmärretään osana lasta koskevaan yhteisöön liittymisenä, kuulumisena sekä yhteisön asioihin vaikuttamisena. Yhteisön osallisuus nähdään vastavuoroisena toimintana, joka edellyttää jäseniltään aktiivista osallistumista ja mukaan tulemistä. Lapsen ja nuoren osallisuuteen vaikuttavat julkisen vallan aikuiskeskeisten yhteisöjen väliset suhteet ja erityisesti lasten ja nuorten mahdollisuudet vaikuttaa näiden yhteisöjen toimintaan. Vastavuoroisuus on osallisuuden näkökulmasta olennaista. Lapsen ja nuoren vaikuttaminen asioihin ei ole mahdollista, jos ei pääse itse mukaan asioiden käsittelyyn eikä saa niistä tietoa.

Orasen (2008) mukaan lasten ja nuorten osalta osallisuutta voidaan tarkastella funktiona, jossa pohditaan yleensä suhdetta aikuisiin ja aikuisten käyttämään valtaan. Lasten ja nuorten ajatellaan olevan aktiivisena osallisena heitä koskevien asioiden käsittelyssä, kun he voivat itse asiaan vaikuttaa ja samalla he voivat tuoda esille omia toiveitaan, odotuksiaan sekä mielipiteitään. Lapsen osallisuus omien asioiden käsittelyssä ja vaikuttaminen niihin pitäisi olla arvo sinänsä, ilman että sen etuja ja hyötyjä pitäisi erikseen perustella. Käytännössä lapsen osallisuuden toteutuminen vaatii paljon vaivannäköä ja resursseja niin toteuttamisen mahdollistamiseksi toimivilta organisaatioilta ja aikuisilta kuin osallistuvilta lapsiltakin. Hänen mukaansa on tärkeää, että lapsille ja nuorille annetaan mahdollisuus omien asioiden hoitamiseen. Tämän myötä lapsi ja nuori voi kokea tulleen kuulluksi – omat mielipiteet ja ajatukset tulevat arvokkaiksi ja näkyviksi. (Oranen 2008, 9-10, 15.)

Lansdownin (2010) ja Clarkin (2005) mukaan lasten osallisuuden lähtökohtana on näkemys lapsesta aktiivisena toimijana omissa asioissaan eikä vain passiivisena vastaanottajana. Käsitys lapsesta aktiivisena toimijana ohjaa sosiaalityön ammattilaisia näkemään lapsen ajatukset arvokkaina ja samalla työntekijä ymmärtää pysähtyä kuuntelemaan lasta (Lansdown 2010, 13; Clark 2005, 492).

Hurtigin (2006, 191) mukaan lapsella on oikeus tulla kohdatuksi yksilönä sekä hänellä on oikeus osallisuuteen. Hänen mukaansa sosiaalityön ammattikäytännöissä ja lapsen kohtaamisessa on tapahtunut paradigmanmuutos, mikä on vahvistanut lapsen osallisuuden merkitystä. Lasten ja nuorten osallisuuden ja kohtaamisen vahvistaminen on

noussut viime vuosina keskeisesti esille esimerkiksi kehittämisenäkökulmasta. Pekkarinen (2006, 126 – 127) on tutkinut lapsen osallisuutta lastensuojelun ryhmätoiminnassa. Hän nostaa esille artikkelissaan osallisuuden ja kohtaamisen sekä miten ne ovat sidoksissa toisiinsa. Hänen mukaansa lasten kanssa tehtävässä sosiaalityössä on kuitenkin mahdollisuus aitoon osallisuuteen. Sisäinen dialogi ja vuorovaikutuspainotteinen kohtaaminen nostavat esiin vahvasti osallisuuteen liittyvät ulottuvuudet. Näiden avulla tajunnallinen ja situationaalinen osallisuuden kokemus todentuu. Tutkimuksessani tutkin lapsen osallisuutta ja siihen liittyvää suoraa kohtaamista sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa.

Osallisuuden käsite nostaa kuvausta käytännön toiminnasta, miten esimerkiksi lapsen osallisuus on osallistumista häntä koskevaan päätöksentekoon ja erilaisiin verkostopalavereihin. Tutkimuksessani pohdin juuri osallisuuden näkymistä sosiaalihuollon asiakirjoissa. Mielestäni lapsen konkreettinen osallisuus on tärkeää. Lapsella ja nuorella pitää olla tunne siitä, että he ovat osallisia heitä koskevien asioiden päätöksenteossa.

Gretschellin (2002, 50) mukaan osallisuus on myös osallisuuden tunnetta, joka paljastuu lasten ja nuorten tunteista, tiedoista, tarinoista ja paikallisista diskursseista. Hänen mukaansa osallisuuden tunnetta kuvaa hyvin termi empowerment eli voimaantuminen ja valtautuminen. Voimaantumisen ja valtautumisen myötä lapsi tai nuori tuntee itsensä sekä oman roolinsa tärkeäksi omien asioiden käsittelyssä. Omalta osaltaan tämä tuo hänelle kompetenssia tuoda ilmi hänen toiveitaan ja odotuksiaan häntä itseään koskevien asioiden päätöksenteossa.

4.2 Osallisuuden ulottuvuudet

Sosiaalihuoltolain mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa nuoren ja lapsen toivomuksiin ja mielipiteisiin on kiinnitettävä erityistä huomiota. Lapselle ja nuorelle on turvattava hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla mahdollisuus saada tietoa häntä koskevassa asiassa. Lapselle tulee varata mahdollisuus tulla kuulluksi ja esittää mielipiteensä. Lapsen äänen kuuluminen ja mielipiteen selvittämisen tapa ja sen pääasiallinen sisältö tulee kirjata lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. (SHL 2014, 32§.)

Osallisuutta voidaan jakaa erilaisiin tasoihin ja malleihin. Oma tutkimukseni on hyvin käytännönläheinen. Omassa tutkimuksessani olen tehnyt kolme omaa osallisuuden ulottuvuutta, joiden suunnittelun taustateorianä on käyttänyt Thomasin (2002) osallisuuden asteikkoa, Hartsin (1997) tikapuumallia sekä myös osaltaan Tiina Piironen (2007) osallisuuden määritelmiä. Thomasin (2002) malli auttaa jäsentämään osallisuutta sosiaalityön käytännössä.

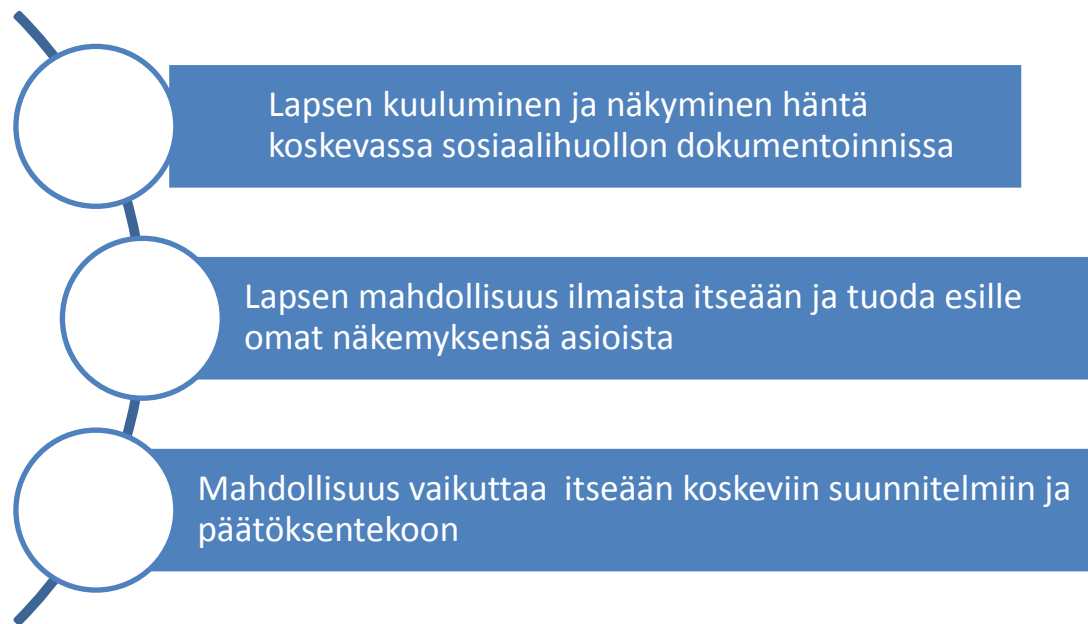
Thomas (2002, 174-176) on itse ottanut vahvasti kantaa osallisuuden tasoihin. Hänen mukaansa osallisuus nähdään vain yksiulotteisena ominaisuutena, jossa lapsi on osallisena paljon, vähän tai ei lainkaan. Hänen mukaansa osallisuuden tarkastelu edellyttää sen jakamista eri ulottuvuuksiin, joiden suhteet voivat vaihdella. Lapsen kokemukset osallisuudesta voivat muuttua. Hänen ajattelunsa mukaisesti lapsen osallisuus rakentuu siitä, minkälaiset mahdollisuudet hänellä on valita, osallistuuko hän johonkin prosessiin vai ei.

Roger Hartin (1997) tikapuumallilla on ollut merkittävä rooli osallisuuden tutkimuskentällä. Hänen mukaansa osallisuuden tasot on jaettu kahdeksalle eri portaalle. Mitä ylemmäksi portaissa nousee, sitä vahvempaa on lapsen osallisuuden taso. Hartin (1997) porrasmallin mukaan ylemmällä portaalla lapsen osallisuus on sellaista, missä lapset ja aikuiset ovat yhdessä tasavertaisina. Työskentely on silloin lapsilähtöistä. Hart (1997) painottaa osallisuuden mallissaan sitä, ettei ole tarkoituksenmukaista pyrkiä saamaan työskentelyssä jatkuvasti osallisuutta korkeimmalle tasolle. (Hart 1997, 40-41.)

Harry Shier (2001, 108) on tuottanut Hartsin malliin pohjautuvan vaihtoehtoisen mallin osallisuudesta. Shierin malli on lähtenyt alkuun siitä, kun hän työskenteli YK:n lasten oikeuksien sopimuksen parissa. Shier (2001) korostaa, että hänen osallisuuden mallinsa ei korvaa Hartin tikapuumallia, mutta tuo sille uusia ulottuvuuksia ja näkökulmia käytäntöön. Hänen osallisuuden mallissaan nousee esiin lapsen ja aikuisen välinen vuorovaikutus.

Tämän tutkimuksen viitekehyksenä on lapsen osallisuus sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen aikana. Olen jakanut lapsen osallisuuden kolmeen tasoon, joita tutkin asiakirja-aineistostani. Seuraavaksi avaan tutkimukseni kolme osallisuuden tasoa.

Thomasin (2002) ”tikapuumallissa” osallisuuden nähdään lisääntyvän, mitä ylemmäs tikapuissa nousee. (Thomas 2002, 174.) Kussakin osallisuuden tasossa jokainen taso on yhtä tärkeä. Tutkimukseni kolme osallisuuden tasoa ovat tasavertaisia ja perustuvat siihen ajatukseen, että YK:n lapsen oikeuksien mukaan jokaisella lapsella on oikeus tulla kuulluksi häntä itseään koskevassa päätöksenteossa.

KUVIO 2. Tutkimukseni kolme lapsen osallisuuden tasoa

Lapsen kuuluminen ja näkyminen häntä koskevassa sosiaalihuollon dokumentoinnissa

Lapsen näkemykset ja mielipiteet pitää kirjata hänen sosiaalihuollon asiakaskertomukseensa. Vanhempien ja sosiaalityöntekijän ollessa eri mieltä lapsen tilanteesta, pitää lapsen mielipide asioista näkyä. Kääriäisen (2003) mukaan asiakirjoissa saattaa esiintyä kahdenlaista lasten puheeksi kirjattua tekstiä. Valtaosa on sosiaalityöntekijän suoraan lapselta kuultua tekstiä mutta selvästi toisen joukon muodostavat muiden viranomaisten välittämät lapsen puheet, jotka on mahdollisesti kerrottu sosiaalityöntekijälle asiakasdokumentteihin kirjattavaksi. Asiakirja-aineistostani tutkin tähän osallisuuden tasoon liittyen, miten lapsen suorat kohtaamiset on dokumentoitu lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukseen, miten lapsen omiin puheisiin perustuvaa tietoa on dokumentoitu, ja miten asiakaskertomuksista välittyy ammattilais- ja aikuisvälitteinen lapsen puhe. (Kääriäinen 2003, 51.)

Lapsen mahdollisuus ilmaista itseään ja tuoda esille omat näkemyksensä asioista

Lapsi pitää kohdata sekä kuulla hänen näkemyksensä häntä koskevissa sosiaalihuollon päätöksissä. Sosiaalihuoltolain 32 §:n mukaan lapsen ja nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin lasta koskevissa asioissa on kiinnitettävä erityistä huomiota. Tutkimukseeni liittyvästä asiakirja-aineistosta tutkin, miten lapsen tai nuoren sosiaalihuollon dokumentoinnissa nousevat esiin heidän mahdollisuutensa ilmaista itseään ja miten heidän omat näkemyksensä on dokumentoitu heitä koskeviin sosiaalihuollon asiakirjoihin. Lapsen mahdollisuudella ilmaista itseään ja tuoda esille omat näkemyksensä tarkoitan sitä, että lapsi on saanut sanoa ääneen omat toiveensa ja odotuksensa sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen aikana ja miten ne on dokumentoitu hänen asiakaskertomukseensa. Tutkimuksessani tutkin, miten nämä asiat siirtyvät lasten ja nuorten suorista tapaamisista heidän asiakirjoihinsa eli miten lapsen on mahdollista ilmaista itseään, ja miten hänen on mahdollista tuoda esiin omat näkemyksensä sekä miten ne näkyvät sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien dokumentoinnissa. (SHL 2014, 32§.)

Mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin suunnitelmiin ja päätöksentekoon

Lapselle pitää antaa mahdollisuus valita, haluaako hän osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn. Thomasin (2002) mukaan lapselle pitää antaa myös mahdollisuus kieltäytyä osallistumasta, mikä on yksi osallisuuden muoto. Lapsen halutessa osallistua häntä koskevaan neuvotteluun tai tapaamiseen pitää lapsella olla tietoa siitä, mitä kyseisessä palaverissa tullaan käsittelemään. Lapselle pitää kertoa, ketkä tapaamiseen osallistuvat ja miksi he osallistuvat tapaamiseen. Osallisuuden näkökulmasta on tärkeää, että lapsi tietää, mitä häneltä odotetaan, jotta hän voi vaikuttaa asioihin. (Thomas 2002, 174 - 176.) Asiakirja-aineistostani tutkin, miten niissä näkyy lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon, sekä miten lapsi tai nuori on huomioitu tilanteessa, jossa hänelle suunnitellaan erilaisia sosiaalihuollon palveluita. Tutkimukseni aineiston kautta lähden tutkimaan sosiaalihuollon alkuvaiheen dokumentointia, miten lapsen tai nuoren mielipide on kirjattu esimerkiksi päätöksestä aloittaa sosiaalihuollon asiakkuus tai muu sosiaalihuollon palvelu.

4.3 Lapsilähtöinen työskentely osana lapsen osallisuutta

Muukkosen & Tulensalon (2001, 3-4) mukaan lapsilähtöisen sosiaalityön tavoitteena on pääsääntöisesti tukea, vahvistaa sekä eheyttää lasta. Lapsilähtöisessä sosiaalityössä työn tavoitteena on työskennellä suoraan lapsen kanssa pitämällä työprosessit mahdollisimman lapsilähtöisinä sekä valitsemalla lapsikeskeisyys työtä ohjaavaksi toimintamalliksi. Lapsilähtöisessä työskentelyssä pyritään ensisijaisesti kuulemaan, kohtaamaan ja tukemaan lasta sekä pidetään lapsi ja hänen yksilölliset tarpeet etusijalla työskenneltäessä kokonaisvaltaisesti hänen perheensä kanssa.

Tässä tutkimuksessa lapsilähtöisellä työskentelyllä tarkoitetaan suoraa työskentelyä lapsen kanssa. Lapsilähtöisessä suorassa työskentelyssä, työskentelymenetelmien ja tapojen suunnittelussa huomioidaan lapsen toiveet, intressit sekä lapsen ikä ja kehitystaso. Työskentelyn tavoitteena on, että lapsi nähdään osaavana, aktiivisena yksilönä. Lapsilähtöisen työskentelyn kautta lapsi rakentaa omaa ymmärrystään elämästä ja maailmasta aikuisen tuella sekä vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Lapsilähtöisen työskentelymallin avulla lapsen omat kokemukset tulevat paremmin esille. Lastensuojelun sosiaalityössä sekä sosiaalihuollon näkökulmasta lapsilähtöisyys on nousemassa keskiöön myös vanhempien kanssa työskenneltäessä. Lapsi pitää nähdä sosiaalihuollon asiakkuuden aikana tasa-arvoisena toimijana, joka osallistuu ja tekee päätöksiä häntä koskevissa asioissa. (Väliavaara 2006, 2.)

Ervastin & Tulensalon (2006, 14-26) mukaan lapsilähtöinen työskentely ei sulje pois lapsen vanhempia tai muita hänen läheisiään. Tasapainon löytäminen lapsen erillisyyden ja perheen kokonaistilanteen välillä on vaativa tehtävä. Sosiaalihuollon asiakkuuden aikana ei voi työskennellä ilman vanhempia, mutta ei voida toimia niin, että unohtaisimme lapset ja keskittyisimme pelkästään työskentelemään vanhempien kanssa. Lapsen ja vanhempien edun välillä on olemassa mahdollinen jännite, ja lapsilähtöisyys on yksi tapa ratkaista tätä jännitettä valitsemalla lapsi sosiaalihuollon ja lastensuojelun sosiaalityön ensisijaiseksi asiakkaaksi. Perhe- ja lapsikeskeisten näkökulmien välillä nähdään jännitteitä, ja siksi tarvitaan käsitteiden tarkempaa määrittelyä erityisesti lastensuojelun kontekstissa. Heidän mukaansa lapsikeskeisyys on kokonaisvaltaisesti

työtä ohjaava periaate, ideologia ja asenne. Lapsikeskeisyys ei tarkoita kuitenkaan pelkästään lapsimyönteisyyttä, vaan se on aina konkreettisia valintoja asiakkaiden kohtaamisessa ja työprosessien tasolla.

Reinikaisen (2007, 11) tutkimuksessa läheisneuvonpitoa tarkasteltiin lapsilähtöisyyteen pyrkivänä lastensuojelun työtapana. Hänen mukaansa lapsilähtöisyys kuuluu enenevässä määrin muidenkin lastensuojelun työtapojen julkilausuttuihin periaatteisiin. Aikuiskeskeisessä yhteiskunnassamme lapsilähtöisyys on periaate, joka ei toteudu helposti vaan vaatii tietoista oman toiminnan ja sen taustalla olevan lapsikäsityksen pohdimista, myös aikaa asettua lapsen rinnalle, tutustua lapsen todellisuuteen. Hänen mukaansa lapsilähtöisyys ymmärretään käsitteenä sekä toimintana monella eri tavalla, ja eri ympäristöissä ja työtavoissa se myös tarkoittaa eri asioita.

5 TUTKIMUKSEN MENETELMÄT

Tutkimukseni lähtökohdat ovat laadullisissa tutkimusmenetelmissä. Pro gradu -tutkielmani aiheeksi valitsin lapsen osallisuuden sosiaalihuollon dokumentoinnissa, jolloin laadullinen tutkimusote oli luonteva lähestymistapa. Tässä luvussa pohdin sosiaalihuollon dokumentointia ja asiakirja-aineiston käyttöä tutkimuksen aineistona. Kuvaan myös tutkimusmenetelmäni ja aineiston analyysin eri vaiheet.

Lastensuojeluaiheista tutkimusta tehdään paljon sosiaalityön tutkimuksen piirissä. Lastensuojelun asiakirjat ovat olleet käytössä monella tutkijalla ja niitä on lähestytty hyvin erilaisista näkökulmista. Useissa tutkimuksissa on pureuduttu lastensuojeluongelmien taustalla oleviin tekijöihin ja pyrkimyksenä on ollut identifioida niistä sosiaalisia ongelmia, jotka ovat lastensuojelutoimenpiteiden takana. Lastensuojeluorganisaation tuottamaa asiakirja-aineistoa on tutkittu myös siitä näkökulmasta, minkälaista tietoa ne sisältävät. (Hämäläinen 2012, 40-41.) Tutkimuksessani aineistona on erään kaupungin lastensuojeluorganisaation tuottama asiakirja-aineisto.

5.1 Dokumentointi ja dokumentit aineistona sosiaalityön tutkimuksessa

Dokumentoinnilla tarkoitetaan asiakirjojen kirjoittamista, laatimista sekä asiakassuhteissa syntyvien tietojen tallentamista. Asiakirjat auttavat työntekijää työskentelemään johdonmukaisesti lainmukaisissa työprosesseissa, päätösten valmisteluissa sekä varsinaisesti päätösten teossa. (Laaksonen ym. 2011, 14.) Kääriäisen (2003, 23) mukaan dokumentointi on tiedon käsittelyn prosessi, jolla voi olla vaikutuksia moneen asiaan. Dokumentoinnilla on vaikutuksia sosiaalityöhön laajassa mittakaavassa.

Asiakirjojen kirjoittaminen on välttämätöntä ja lakisääteinen velvollisuus lastensuojelutyössä. Tehtyä työtä pitää dokumentoida, jotta se tallentuu yhteisesti nähtäväksi ja tarkasteltavaksi. Kirjaamatonta työtä on vaikea tarkastella jälkikäteen ja asioista tulee muistinvaraista muistelua. (Kääriäinen ym. 2007, 11.)

Lastensuojelun sekä sosiaalihuollon asiakkuusprosessit ovat luonteeltaan hauraita ja katkeilevia. Mikäli asiakastyötä ei kirjata näkyviin, on sosiaalihuollon palveluiden toimivuutta mahdotonta seurata ja arvioida. Työskentelyn päämäärä hämärtyy ja se muuttuu epäloogiseksi ja kokeilevaksi. (Kääriäinen ym. 2007, 11.)

Kääriäisen (2003, 23-26) mukaan sosiaalityössä dokumentoinnilla on useita tärkeitä tehtäviä. Dokumentointi on tärkeä osa tiedonmuodostusta asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä. Dokumentointi on erittäin keskeinen osa sosiaalityötä. Dokumentoinnin ajatellaan usein olevan välttämätön paha, joka vie aikaa varsinaisesta sosiaalityöstä. Hyvän asiakirjan olisi hyvä pitää sisällään kuvausta siitä, mitä on havainnointi ja kuinka saatua tietoa on tulkittu. Asiakirjan avulla voidaan tehdä suunnitelmia, tavoitteita ja arvioida palveluja.

Kääriäisen (2003) mukaan lastensuojelun sosiaalityön asiakirjat kertovat omalla tavallaan lastensuojelun arkisesta työstä. Hän kertoo omassa tutkimuksessaan, miten on saanut kriittistä argumentointia asiakirjojen käytöstä tutkimusaineistona. Hänen mukaansa varoituksen sanat ovat kohdentuneet asiakirjojen niukkaan tietomäärään ja niiden ei ajatella sisältävän mitään sellaista tietoa, mikä olisi keskeistä lastensuojelun sosiaalityön kannalta. Hänen mukaansa lastensuojelun sosiaalityön asiakirjat kertovat omalla tavallaan lastensuojelun arkisesta työstä. Kääriäisen (2003, 174-175) ja oman tutkimukseni tutkimusaineisto koostuu autenttisista työssä kirjoitetuista asiakirjoista, eivätkä ne ole tutkimusta varten laadittuja asiakirjoja.

Huuskonen (2014, 2-4) on tutkinut kuinka lastensuojelun sosiaalityöntekijät dokumentoivat ja käyttävät asiakkaaseen liittyvää tietoa asiakastietojärjestelmässä osana työtehtäviään. Huuskosen tutkimuksen keskiössä on ollut asiakastietojärjestelmän, tiedon ja sosiaalityöntekijän kolmiyhteys. Hänen tutkimusaineistonsa koostui haastatteluista ja havainnoinneista.

Kääriäisen (2003, 14-16) mukaan on olennaista pohtia, suhtaudutaanko dokumenttiin tutkimuksessa aiheena vai lähteenä. Tutkijan tekemä valinta ohjaa katsomaan aineistoa tiedon näkökulman valossa. Dokumentit ovat riippuvaisia sosiaalisista ja historiallisista yhteyksistään, joten sosiaalihuollon ja lastensuojelun asiakirjat ovat aina myös osa sitä kulttuuria, jossa lastensuojelua harjoitetaan. Omassa tutkimuksessani sosiaalihuollon asiakirjat toimivat tutkimukseni aineistona.

Vierulan (2017, 98) mukaan lastensuojelun asiakirjat eivät ole irrallinen osa institutionaalista toiminnasta eivätkä lastensuojelun työntekijöiden ja asiakkaiden välisistä suhteista. Hänen mukaansa lastensuojelun asiakirjojen dokumentointi sisältää monien muiden auttamisinstituutioiden tapaan oletuksen asiakkaan alistuneisuudesta asiantuntija- ja viranomaistoiminnalle. Lastensuojelun ja samalla tavoin sosiaalihuollon asiakkuuden aikana ei voi valita, dokumentoidaanko heidän asiakkuudestaan. Sosiaalihuollon ja lastensuojelun asiakkuuden aikana ei voi valita millaisia henkilökohtaisen elämän asioita dokumentit sisältävät tai miten ne on laadittu.

5.2 Kvalitatiivinen tutkimus ja analyysi

Tutkimukseni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Laadullisessa tutkimuksessa lähtökohtana on lähes aina ajatus merkityksen keskeisyydestä sekä todellisen elämän kuvaamisesta. Laadullisen tutkimuksen suuntauksena ihmisen toimintaa pidetään merkitysvälitteisenä, kulttuurillisesti ja sosiaalisesti mielekkäänä. Merkitysvälitteisyydellä tarkoitetaan sitä, että todellisuutta ei kohdata paljaaltaan vaan erilaisten merkityksellistyvien käytäntöjen osana. Kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa korostetaan erityisesti ihmistä elämismaailmansa kokijana, havainnoijana sekä toimijana. (Ronkainen ym. 2011 81-82; ks. myös Hirsijärvi & Remes & Sajavaara 2007, 157.)

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, koska tutkimuskysymyksien asetteluun pohjautuen ja niiden ratkaisemiseen soveltuu laadullinen aineisto. Tutkimukseni laadullisena aineistona on asiakirja-aineisto. Alasuutarin (2011, 38) mukaan laadullisessa tutkimuksessa aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena. Ronkaisen ym. (2011) mukaan laadullisessa tutkimuksessa tutkimusongelmat voidaan asettaa väljästi ja ajatellaan, että tutkimusongelmien ja tutkimuskysymysten vakiintuminen on jo osa tuloksia. Laadullisuus omalla tavallaan korostaa tutkimuksen prosessia. Tutkimusta suunnitellaksani ja päätyessäni laadulliseen tutkimukseen, esille tulivat laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät, jotka eivät ole samalla tavalla tarkkavaiheisia ja algoritmisoituja kuin tilastomatemattiset kvantitatiiviset analyysimenetelmät. Päätyessäni tutkimuksessa laadulliseen menetelmään esille nousi myös tulkinnallisuuden korostus, mikä

onkin suora seuraus merkitysten keskeisyydestä ja kokemuksellisuudesta. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimustulokset ymmärretään tulkinnaksi, joka perustuu aina jomoneen kertaan tulkittuun. (Ronkainen ym. 2011, 83.)

Ronkaisen ym. (2011, 83) mukaan laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa on lähes aina tekstiksi purettua materiaalia, joka voi olla monitulkintaista ja analyysin eteneminen sekä päättely edellyttävät aina jonkinlaista tulkintaa. Laadullisen tutkimusprosessin voidaan ajatella olevan tulkintojen ketju, jossa tulkinnan avulla perustellaan seuraava tulkinta. Alasuutarin (2011, 38) mukaan laadullinen analyysi rakentuu kahdesta eri vaiheesta, havaintojen pelkistämistä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Tutkimuksen käytännössä nämä yhdistyvät aina toisiinsa. Ronkaisen ym. (2011, 83) mukaan laadullisen tutkimuksen aineistot ovat yleensä suhteellisen pieniä ja tutkittavia on yleensä melko vähän. Laadullisen tutkimuksen pääpaino on siinä, että tutkimuksessa yritetään ymmärtää ja tulkita tutkimusaineistoa ja viedä ilmiön ymmärrys alkuperäistä käsitteellisemmälle tasolle.

Laadullisen aineiston analyysi on monivaiheinen prosessi. Tutkija kohtaa monta ylämäkeä ennen kuin edessä on pitkä alamäki. Ensimmäinen vaihe on tutkimuksen hahmottaminen, toinen vaihe aineiston kerääminen ja kolmantena aineiston purkaminen ja sen jälkeen alkaa haastava vaihe eli aineiston analyysi. Aineistosta ei nouse esille yhtään tulosta ilman, että tutkija itse työskentelee aktiivisesti aineiston tulkinnan ja analyysin kanssa. (Eskola 2011, 185-186; ks. myös Alasuutari 2011, 41-44.) Tutkimuksessani vaiheet etenivät johdonmukaisesti ja jokainen tutkimuksen vaihe vaati työskentelyä aineiston kanssa.

Eskolan (2011, 187-188) mukaan laadullista aineistoa analysoidessa on tutkimuksen edetessä päätettävä, onko kyseessä aineistolähtöinen, teoriasidonnainen vai teorialähtöinen tutkimus. Oma tutkimukseni on teorialähtöinen tutkimus. Teorialähtöisessä tutkimuksessa aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta on löydetty teoria, joka kytketään todellisuuteen. Tuomen & Sarajärven (2018) mukaan lähtökohdiltaan teorialähtöinen sisällönanalyysi etenee aineiston ehdoilla kuten aineistolähtöinen analyysikin. Teorialähtöisen ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin ero tulee siinä, miten abstrahoinnissa empiirinen aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin. Teorialähtöisessä sisäl-

lönanalyysissä teoreettiset käsitteet tuodaan ilmiöstä esiin jo tiedettynä, kun taas aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä teoreettiset käsitteet luodaan aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 133).

Teorialähtöisen tutkimukseni aineistona ovat asiakirjat. Eskolan (2011) mukaan ensimmäiseksi on mietittävä, mitä varten tutkittava aineisto on kerätty. Aineistojen keräämisen tarkoitus on ollut tutkimuksen lähtökohdissa hypoteesien testaaminen, jota varten tutkijalla ovat tutkimuskysymykset. Aineiston tehtävänä voidaan pitää myös hypoteesien keksimistä eikä vain niiden todentamista. Tutkija voi aineiston avulla löytää uusia näkökulmia, ei pelkästään todentaa ennestään epäilemäänsä. Tutkijan on itse selvitettävä, mitä hän aineistostaan hakee ja miksi hän on sen koonnut. (Eskola 2011, 187-188; ks. myös Metsämuuronen 2006, 98.) Tutkimukseni tavoitteena on antaa ajatteleminen aihetta lukijoille.

Eskolan (2007, 163) mukaan teorialähtöisessä sisällönanalyysissä lähdetään liikkeelle klassisen mallin mukaisesti teoriasta ja palataan siihen empiriassa käynnin jälkeen. Tutkimuksessa voidaan lähteä liikkeelle yhdestä suuresta teoriasta, joka on tässä tutkimuksessani lapsen osallisuus. Tutkimukseni aluksi olen esitellyt tämän teorian. Teorian esittelyn jälkeen kerätään tutkimuksen aineisto ja palataan empirian maailmasta takaisin teorian maailmaan katsomaan, saiko teoria tukea tältä tutkimusaineistolta. Tuomen & Sarajärven (2018, 133) mukaan tutkija poimii aineistosta esiin asioita, jonka jälkeen hän pohtii, lähestyykö aineistoa omilla ehdoillaan ja vasta analyysin edetessä pakottaa sen tiettyyn teoriaan sopivaksi.

5.3 Aineistonkeruumenetelmä

Tutkimusaineistoni koostuu asiakirja-aineistosta. Asiakirja-aineisto pitää sisällään vuonna 2017 tammikuussa sosiaalihuollon asiakkuudessa olleiden 35 lapsen asiakaskertomukset eli asiakkaiden tapaamiseen liittyvän dokumentoinnin. Tutkimuksessani rajasin sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen ensimmäiseen puoleen vuoteen. Tutkimusaineistoon rajasin omalla merkinnällä, missä kohdin asiakkuuden ensimmäinen puoli vuotta täyttyy.

Laaksosen ym. (2011, 46-47) mukaan asiakaskertomukset ovat muodoltaan hyvin vapaata asioiden kertomista. Asiakaskertomuksien ei aina ymmärretä olevan virallisia asiakasasiakirjoja. Asiakaskertomus on yksi tärkeimmistä työskentelymuodoista, koska siinä kuvataan yleensä parhaiten asiakasprosessia. Asiakaskertomusta kirjattaessa olisi hyvä pitää mielessä hyvän dokumentoinnin perusteet.

Asiakkuuden alkamista koskevaa dokumentointia löytyi asiakastietojärjestelmästä (Effic YPH). Tutkimusaineistoni sain valmiina kaupungin Effic YPH:n pääkäyttäjältä. Hän oli poistanut asiakirja-aineistosta asiakkaiden tunnistetiedot. Hänellä oli käytössään tutkimuslupani liitteenä ollut tutkimussuunnitelma. Tutkimusaineistoni perustuu huhtikuussa 2015 tulleen lakimuutoksen jälkeiseen aikaan eli lapselle tehdään palvelutarpeen arviointi sosiaalihuoltolain mukaisesti (SHL 1301/2014) ja tämän yhteydessä selvitetään lastensuojelun tarve lastensuojelulain mukaisesti (LSL 407/2007, muutossäädös 30.12.2014/1302).

Tutkimuslupan olen saanut 20.12.2017. Tutkimuslupaa varten keskustelin kaupungin lastensuojelupäällikön sekä sosiaali- ja perhepalveluiden päällikön kanssa. He molemmat suhtautuivat positiivisesti ajatukseeni tutkia sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentointia lapsen näkökulmasta. Tein kirjallisen tutkimuslupahakemuksen, minkä liitteeksi lisäsin tiivistelmän tutkimussuunnitelmasta sekä yhteistyössä Tampereen yliopiston lehtorin kanssa tehdyn lausunnon tutkimuksen eettisyydestä. Kyseisen kaupungin sosiaalihuollon työntekijöille kerrottiin, millaista tutkimusta olen tekevässä. Lisäksi heille kerrottiin, että tulen käyttämään tutkielmassani heidän laatimiaan dokumentteja. Asiakkaille, joista dokumenteissa kirjoitettiin, ei tutkimuksesta ilmoitettu.

Tutkimukseni aineistona ovat lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukset. Sosiaalihuollon asiakaslain 3 §:n mukaan sosiaalihuollon asiakirjalla tarkoitetaan viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain 5 §:n 1 ja 2 momentissa mainittua asiakirjaa, joka sisältää asiakasta sisältävää tietoa. Asiakirjan tekninen määrittely ja käsite sosiaalihuollossa ovat siten yhtäläinen julkisuuslaissa määritellyn asiakirjan kanssa. Sosiaalihuollon asiakirjat voivat pitää sisällään kirjallisia sekä kuvallisia esityksiä. (Räty 2015, 292; ks myös SHL 2014 3§.) Lastensuojelulain 33 §:n mukaan lastensuojelun työntekijöiden tulee kirjata lastensuojeluasian vireilletulosta lähtien kaikki nuoren tai

lapsen tarvitsemien lastensuojelutoimenpiteiden suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta tarpeelliset tiedot. (LSL33§).

Tutkimukseni asiakirja-aineistona ovat sosiaalihuollon asiakaslain 3 §:n mukaiset asiakirjat, jotka pitävät sisällään asiakasta koskevia tietoja. Tutkimukseni aineiston pituus on 179 sivua. Seuraavaksi esittelen tutkimusaineistoni koostumuksen. Aineistoni käsitti kokonaisuudessaan 35 lapsen sosiaalihuollon asiakkuuden alun dokumentoinnit. Tutkimukseni asiakirja-aineiston perusteella sosiaalihuollon asiakkaiden sukupuoli- ja ikäjakauman esittelen seuraavassa taulukossa.

TAULUKKO 1. Tutkimusaineiston ikäjakauma (N=35)

Ikä	0-8 -vuotiaat	9-14 -vuotiaat	15–17 -vuotiaat
Tyttö	8 henkilöä	5 henkilöä	3 henkilöä
Poika	8 henkilöä	7 henkilöä	4 henkilöä

Dokumentit olivat rakenteeltaan pääosin samanlaisia, mutta aineiston analyysiä jossain määrin vaikeutti, että osa kuitenkin poikkesi yleisestä rakenteesta ja työntekijöiden dokumentointi tyyli vaihteli. Lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukset alkoivat pääasiallisesti tiedolla siitä, miten lasta koskeva sosiaalihuollon asia on tullut vireille. Lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukset alkoivat pääsääntöisesti niin, että asiakirjan alkuun oli kopioitu teksti sosiaalihuollon ilmoituksesta tai lastensuojeluilmoituksen vireillepanosta. Tämän jälkeen kaikki dokumentoinnit alkoivat päivämäärämerkinnällä, joka viittasi ensimmäiseen dokumentointiin lapsen asiassa. Päivämäärän alta alkoi asiakaskertomuksen suora dokumentointi, jonka ensimmäinen lause kertoo, mikä tapahtuma on kyseessä. Seuraavaksi esittelen esimerkin siitä, miten sosiaalihuollon asiakaskertomuksessa tapaamiset oli pääsääntöisesti dokumentoitu. Tapausesimerkissä dokumentointi lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukseen oli tehty kotikäynnin jälkeen. Kotikäynnillä tarkoitan tässä tutkimuksessa lapsen ja hänen perheensä luokse tehtyä ennalta suunniteltua ja ilmoitettua käyntiä.

21.12.2017

”Kotikäynti. Seuraavaksi luetellaan läsnäolijat.” (tapaus 32)

Osassa tutkimusaineistoani oli lähdetty suoraan kirjaamaan ilman tapaamiseen liittyvää otsikointia. Lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomuksen merkinnät jatkuivat päivämäärien mukaan. Uusin dokumentointi lapsen asiakaskertomukseen on kirjattu aina

ensimmäiseksi. Asiakaskertomuksessa olleiden dokumentointien määrä vaihteli sen mukaan, miten pitkään lapsen asiakkuus sosiaalihuollossa oli jatkunut.

5.4 Kohti lapsen osallisuutta sosiaalihuollon asiakkuudessa

Laadullisen aineiston analyysin ensimmäinen vaihe on se, että tutkija tutustuu aineistonsa mahdollisimman vähien ennakkokäsitysten varassa. Aineistosta pitää hahmottaa, millaisia asioita aineistossa on ja mihin kysymyksiin on vastattu. Laadullisen tutkimuksen aineiston analyysiä tehdessä huomioidaan sitä, miten asioita esitetään. (Ronkainen ym. 2011,124.)

Tutkimukseni on teorialähtöinen ja tutkimusmetodina olen käyttänyt sisällönanalyysia. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä lähdetään liikkeelle aineiston pelkistämällä eli redusoinnilla. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 109.) Pelkistäminen tarkoittaa sitä, että kysymysten avulla etsitään auki kirjoitetusta aineistosta asioita, jotka tukevat tutkimustehtävän kysymyksiä. Tekniikkana voi käyttää esimerkiksi erivärisiä kyniä kuvaamaan eri asioita. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 109; ks. myös Eskola 2007,173.)

Omassa tutkimuksessani aineiston analyysi alkoi siitä, että tulostin aineiston. Dokumentit olen numeroinut juoksevasti (1-35) ja määritellyt ne tapauksiksi. Numerointia käytän apuna analysoidessani dokumentteja. Aluksi luin dokumentit ja hain niistä tutkimuskysymyksiin liittyviä kirjauksia, jotka alleviivasin eri värein. Aineiston analyysissä seuraavaksi on tarkoitus ryhmitellä aineistoa eli klusteroida. Sillä tarkoitetaan, että aineisto käydään läpi tarkasti ja siitä etsitään samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 110.) Samaa asiaa tarkoittavat käsitteet ryhmitellään ja yhdistetään luokaksi. Luokitteluyksikkönä voi olla esimerkiksi tutkittavan ilmiön ominaisuus, piirre tai käsitys. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 110.)

Tuomen & Sarajärven (2011,110) mukaan aineiston analyysissä aineisto lopuksi abstrahoidaan. Abstrahoinnissa muodostetaan teoreettiset käsitteet tutkimuksen kannalta olennaisen ja valikoidun tiedon pohjalta. Eskolan (2007, 163) mukaan teorialähtöisen sisällönanalyysin avulla pohditaan, että saiko teoria ja siitä johdettu tutkimuksen hy-

poteesi tukea tältä aineistolta. Tuomi & Sarajärvi (2011, 112-113) kirjoittavat ”Sisällön analyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä.” Sisällönanalyysissa teoriaa ja johtopäätöksiä muodostettaessa teoriaa verrataan koko ajan alkuperäisaineistoon. Abstrahoinnissa empiirinen aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin.

5.5 Tutkimuksen eettisyys ja yleistettävyys

Seuraavaksi pohdin tutkimukseni eettisyyttä ja sen yleistettävyttä. Clarkeburnin & Mustajoen (2007, 52) mukaan eettiset kysymykset ovat osa kaikkea tutkimustyötä, vaikka niitä ei aina eettisesti mielletäkään. Tutkimustyön eettinen perusteltavuus on olennainen osa yhteiskunnan ja tutkijayhteisön välistä vuoropuhelua. Lastensuojeluun liittyvissä tutkimuksissa on paljon pohdittu niiden eettisyyttä. Tutkimustyötä tehdesäni jäin välillä pohtimaan, onko oikein tutkia asiakirjoja ilman tutkittavien lupaa. Asiakirja-aineistoni sisältävät kuitenkin lapsen ja perheen hyvin henkilökohtaisia asioita. Tutkimusaineistostani oli valmiiksi poistettu asiakkaiden tunnistetiedot. Tekstissä muutin käyttämäni nimet ja jossakin esimerkkikohdissa puhun työntekijöiden kirjauksista vain ammattinimikkeellä. Tutkimukseni hyvä tavoite ja päämäärä siitä, että lapsiperheiden sosiaalityössä dokumentoitaisiin paremmin lapsen osallisuutta, toivat uskoa sille, että tutkimukseni on eettisesti kestävä.

Tutkija tarvitsee tutkimusta tehdessään paitsi ammattitaitoa myös eettisiä periaatteita. Tutkimusta tehdessään tutkijaa koskevat samat eettiset periaatteet, normit ja arvot kuin muitakin ihmisiä. Tutkijan perustehtävänä on luotettavan informaation tuottaminen, se käsittää ilmiöiden tulkinnan, selittämisen ja kuvailemisen. Luotettavuudella tutkimuksessa tarkoitetaan, että informaatio on perusteltu kriittisesti. Tiedon välittäminen kuuluu tieteen harjoittamisen perustehtäviin. (Pietarinen 2002, 58 -59.)

Metsämuurosen (2000, 17-18) mukaan kaikki kvalitatiivinen tutkimus on tapaustutkimusta ja näin ollen tapaustutkimus voidaan ymmärtää keskeiseksi kvalitatiivisen metodologian tiedonhankinnan strategiaksi, sillä lähes kaikki strategiat käyttävät lähestymistapanaan tapaustutkimusta.

Yleistettävyys on yhteydessä aineistoon. Aineisto ja sen erityisperiaatteet toimivat joskus yleistettävyuden perusteena. Aineiston ollessa pieni tärkeäksi nousevat aineiston

laatu ja sen sisällöllinen edustavuus suhteessa tutkittavaan ilmiöön. Tutkijan perustellessa tutkimustulosten yleistettävyyttä tulee hänen pohtia myös niiden rajallisuutta. (Ronkainen ym. 2011, 146-14.)

6 LAPSEN OSALLISUUS SOSIAALIHUOLLON DOKUMENTOINNISSA

Seuraavaksi esittelen, miten kaupungissa sosiaalihuollon asiakasprosessi etenee sekä kerron, miten tutkimuksessani olevien lasten sosiaalihuollon asiakkuus on alkanut, miten ja mistä ilmoittajataholta sosiaalihuollonilmoitukset ovat tulleet. Tutkimusaineistoni lapsilla oli voimassa oleva sosiaalihuollon asiakkuus tammikuussa 2017. Tässä luvussa kerron, miten lapsen osallisuus, toiveet, odotukset on dokumentoitu sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa, miten lapsen on mahdollisuus ilmaista itseään sosiaalihuollon palveluita suunniteltaessa sekä mitä lapsesta dokumentoidaan sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa.

Sosiaalihuollon asiakasprosessi tulee vireille siitä, että tieto tuen tarpeesta tulee sosiaalihuoltoon. Ilmoitukset tulevat kaupungissani pääosin sosiaalipäivystyksen kautta, jonne asiakas itse tai hänen huoltajansa voivat ottaa yhteyttä. Yhteydenotto tai ilmoitus voi tulla myös muulta viranomaiselta. Sosiaalipäivystyksessä arvioidaan perheen tai lapsen mahdollinen kiireellisten lastensuojelutoimien tarve. Sosiaalipäivystys siirtää vireillepanon eli kirjallisen dokumentin palvelutarpeenarviointi tiimille, josta käynnistyy palvelutarpeen arviointi.

Lapsiperheiden palvelutarpeen arviointi ja sosiaalihuollon asiakkuus käynnistyvät asian tullessa vireille. Vireillepanolla tarkoitan tässä tutkimuksessa lastensuojeluilmoitusta, ilmoitusta sosiaalihuollon tarpeesta tai hakemusta sosiaalihuollon palveluun. Vireillepanot jaetaan työntekijöille palvelutarpeen arviointitiimin sekä sosiaalipäivystyksen yhteisessä tiimissä. Tiimit kokoontuvat kaksi kertaa viikossa. Asiakasprosessi jatkuu palvelutarpeen arvioinnilla, jossa lasta ja hänen perhettään tavataan.

Perheen ja lapsen tilanteen arviointi tehdään siinä mittakaavassa, jonka perheen tai lapsen tilanne edellyttää. Arvioinnista vastaava sosiaalityöntekijä tai sosiaaliohjaaja arvioivat yhdessä lapsen ja tämän huoltajien kanssa, miten palvelutarpeen arviointi etenee. Palvelutarpeen arvioinnin aikana perheelle voidaan aloittaa sosiaalihuollon palveluita, jolloin lapsella jatkuu sosiaalihuollon asiakkuus. Perhe voi ohjautua myös perheneuvolaan tai koulukuraattorin vastaanotolle, jolloin lapsen sosiaalihuollon asiakkuus kaupungissa päättyy. Sosiaalihuollon asiakkuus pitää olla suunnitelmallista ja

tavoitteellista toimintaa, jota arvioidaan säännöllisin väliajoin tapaamalla lasta ja hänen perhettään. Sosiaalihuollon asiakkuus päättyy, kun tuen tarvetta ei enää ole.

Palvelutarpeen arviointi käynnistyy yhteydenotolla lapsen tai nuoren perheeseen. Yhteydenotto voi tapahtua puhelimitse tai kirjeitse. Tämän jälkeen sovitaan alkutapaaminen, joka voi tapahtua perheen kotona tai sosiaalitoimistossa. Tämän yhteydessä käynnistyy selvittelyvaihe, jossa tavataan lasta tai vanhempia erilaisissa kokoonpanoissa. Tilanteessa voidaan sopia tarvittaessa verkostopalaveri esimerkiksi lapsen koulun tai muun perheen kanssa työskentelevän tahon kanssa.

Sosiaalihuollon palvelut voidaan käynnistää palvelutarpeen arvioinnin aikana. Palveluiden aloitus tapahtuu aloituspalaverissa. Arvioinnin päättyessä voidaan pitää myös yhteenvetopalaveri palvelutarpeen arvioinnista, jossa käydään yhdessä lapsen ja hänen perheensä kanssa arvioinnin aikana nousseet perheen vahvuudet sekä perheen mahdolliset muutostarpeet. Lapsen asiakkuus sosiaalihuollossa voi myös päättyä yhteenvetopalaveriin. Perhe voi saada riittävän tuen jo intensiivisesti tehdystä palvelutarpeen arvioinnista.

Seuraavassa taulukossa (taulukko 2) olen määritellyt ne syyt, joiden mukaan lasta koskeva yhteydenotto tai ilmoitus on kirjattu kaupungin Effica-tietojärjestelmään. Ilmoituksen vastaanottaja arvioi ilmoitukseen johtaneen syyn. Ilmoitukset menevät kaupungin sosiaalipäivystykseen, jossa työskentelevät kokeneet sosiaalihuollon ammattilaiset. He dokumentoivat ilmoituksen Effica-tietojärjestelmään, johon on sisäänrakennettuna ohjelma, josta ilmoituksen vastaanottanut työntekijä valitsee ilmoitukseen sopivan syyn. Vireillepanossa mainitaan myös sen työntekijän nimi, joka on lasta koskevan ilmoituksen vastaanottanut, jotta tarvittaessa palvelutarpeen arvioinnin työntekijä voi häneltä kysyä lisätietoa ilmoituksesta.

TAULUKKO 2. Sosiaalihuollon vireille tulon syyt (N=35)

Sosiaalihuollon/lastensuojelun vi- reillepanoon kirjattu syy	Tutkimusaineistosta kappale- määrä
Sosiaalihuollon tarve	15
Vanhemman-pien jaksaminen	1
Tukiperhe/tukihenkilö	8
Lapsen päihteidenkäyttö tai käyttö- epäily	2
Lapsen psyykkinen vointi	3
Muu sosiaalihuollon tukitoimi	1
Sosiaaliohjaus	1
Puutteet lapsen perushoidossa/tur- vattomuus	2
Vanhempien päihteiden käyttö/van- hemman rikollisuus	2

Seuraavassa taulukossa (taulukko 3) esittelen tahot, jotka ovat tehneet tutkimukseni lasten sosiaalihuollon ilmoituksen, lastensuojeluilmoituksen tai hakemuksen sosiaali-
huollon palveluun. Ilmoituksen vastaanottaja valitsee Effica-tietojärjestelmän val-
miista valikosta ilmoituksen tekijän.

TAULUKKO 3. Sosiaalihuollon ilmoituksen tekijät (N=35)

Vireillepanon /ilmoituksen tekijä	Määrä tutkimusaineistosta
Lapsen huoltaja	11
Muu taho	2
Terveystieteiden ammattihenkilö	8
Poliisi/hätäkeskus	2
Sosiaalitoimi	7
Koululaisten aamu- tai iltapäivätoiminta/koulutoimi	5

6.1 Lapsen osallisuus, toiveet ja odotukset sosiaalihuollon dokumentoinnissa

Seuraavaksi tutkimuksessani kuvaan, miten lapsen osallisuus on dokumentoitu sosiaalihuollon dokumenteissa tässä tutkimuksessa ja tämän tutkimuksen asiakirja-aineistossa. Dokumentointi on tärkeä osa sosiaalityötä. Lastensuojelun ja sosiaalihuollon asiakirjat ovat keskeisiä työn kannalta. Sosiaalihuollon asiakirjoissa kirjaaminen aloitetaan välittömästi asian tullessa vireille sosiaalipalveluihin. Sosiaalihuollon asiakkuudessa kirjaaminen jatkuu siihen asti, kunnes sosiaalihuollon asiakkuus päättyy.

Lapsen sosiaalihuollon asiakkuuden alkaessa aloitetaan sosiaalihuollon prosessin dokumentointi. Kääriäinen ym. (2006, 23) nostavat esiin artikkelissaan dokumentoinnin lastensuojelun asiakkaan kohdalta. Lapsen tilanteen pitää olla ensisijainen tarkastelun kohde sosiaalihuollon sekä lastensuojelun sosiaalityötä tehtäessä sekä arvioitaessa. Lapsen ääntä voi tuoda esille dokumentoinnissa kuvaamalla lasta ja hänen kanssaan tehtyä suoraa lapsilähtöistä sosiaalityötä sekä kohtaamisia, joita sosiaalihuollon asiakkuuden aikana on syntynyt.

Sosiaalihuollon asiakkuuden alkaessa perusteltua olisi, että asiakkuuden prosessi käy­ täisiin läpi lapsen sekä hänen huoltajiensa kanssa. Sosiaalihuollon asiakkuuden alku­ vaiheessa 35 lapsesta kolme oli tavattu henkilökohtaisesti ensimmäisen puolen vuoden aikana. Kaupungin sosiaalihuollon dokumentoinnista oli haastavaa tehdä havaintoja siitä, mistä alkaen sosiaalihuollon asiakkuus on virallisesti alkanut, koska sosiaalihuol­ lon asiakkuuden alkuvaiheen prosessikuvaukset puuttuivat asiakaskertomuksista. Kahden lapsen dokumentoinnissa mainitaan sosiaalihuollon asiakkuuden alkamisesta. Suurin osa tutkimukseni lapsista oli dokumentoinnin mukaan tavattu kotikäynnillä tai lapsen asioihin liittyvissä verkostoissa, mutta lapsen kanssa tehdystä suorasta työsken­ telystä tai lapsen osallisuudesta oman asian käsittelyssä ei asiakaskertomuksissa ollut juurikaan dokumentoitu. Tutkimusaineistoni mukaan osaa lapsista ei ollut tavattu asi­ akkuuden alkuvaiheessa ollenkaan. Asiakkuuden alkuvaiheella tarkoitan tutkimukses­ sani asian vireille tulon jälkeistä ensimmäistä puolta vuotta.

Sosiaalihuoltolain (2014) sekä Pajulammen (2014) mukaan lapsen oikeus osallistua on lastensuojelulain keskeinen lähtökohta. Lastensuojelussa voidaan erottaa osallisuuden eri muodot lastensuojeluasiassa. Toisistaan voidaan erottaa periaatteellinen osallisuus­ den ulottuvuus, joka koskee koko lastensuojelutoimintaa. Sosiaalihuoltolaissa sekä lastensuojelussa lapsen osallisuudesta puhutaan myös mielipiteen selvittämisessä, lap­ sen kuulemisessa ja lapsen puhevallassa. Omassa tutkimuksessani lapsen osallisuus perustuu osallisuuden ulottuvuuteen koko sosiaalihuollon asiakkuuden kontekstissa. (Pajulammi 2014, 399 – 400; ks. myös SHL 32§.)

Tutkimuskysymyksenäni on, miten lapsen osallisuus näkyy sosiaalihuollon dokumen­ toinnissa asiakkuuden alkuvaiheessa. Seuraavaksi haluan tuoda esille näitä asioita. Tässä tutkimuksessa osallisuustaso lähtee siitä, että lapsen ääni kuuluu dokumentoin­ nissa. Lapsia oli tavattu kotikäynneillä, toimistotiloissa sekä lapset olivat osallistuneet heitä koskeviin verkostopalaveri­ hin. Lapsilähtöisessä lapsen osallisuutta tukevassa työskentelyssä huomioidaan lapsi ja annetaan hänen äänensä kuulua. Lapsen tapaami­ set on dokumentoitu samalla tavalla kuin muutkin tapaamiset ja puhelut. Asiakirja­ aineiston olen numeroinut ja tässä tutkimuksessani olen nimennyt ne tapauksiksi. (Esitän tekstissäni kursivoidulla tekstillä suorat lainaukset.)

Lapsen osallisuus näkyi tutkimukseni dokumentoinnissa lähinnä keskusteluiden ja niihin liittyvien havainnointien kautta. Sosiaalityöntekijät sekä sosiaaliohjaajat ovat kirjanneet dokumentteihin tehdyt havainnot kotikäynneillä, toimistotapaamisilla ja osa lapsista oli tavattu kouluympäristössä. Tässä asiakirja-aineistossa työntekijöiden käytössä olleista mahdollisesti työskentelyä helpottavista työvälineistä ja niiden käytöstä he eivät olleet dokumentoineet lapsen dokumentointiin.

Lapsen tapaamiset henkilökohtaisesti ilman vanhempia ovat suoraa työskentelyä lapsen kanssa. Tapaamisella voidaan huomioida hänen omat toiveensa ja intressinsä, kuten lapsilähtöisen sekä osallistavan työskentelyn tavoitteena on. Lapsilähtöisessä työskentelyssä lapsen tapaamiseen voidaan ottaa työskentelyä helpottavia työvälineitä, joiden avulla on helpompaa päästä sisälle lapsen maailmaan. Työskentelyä helpottavia työvälineitä ovat erilaiset kortit, lomakkeet yms. Apuvälineiden lisäksi lapsilähtöisessä työskentelyssä on tärkeää luoda lapseen luottamukseen perustuva kontakti sekä sujuva vuorovaikutus työntekijän ja lapsen välillä. Ervastin & Tulensalon (2006, 61) mukaan lasten kanssa työskenneltäessä on huomioitava, että työskentely on erilaista kuin aikuisten kanssa. Lasten tapaamisessa on huomioitava samat periaatteet asiakkaan arvostamisesta, kunnioittamisesta ja kohtaamisen tärkeydestä. Sosiaalityöntekijän tai sosiaaliohjaajan on uskallettava heittäytyä lapsen tai nuoren kokemusmaailmaan ja heidän tunteidensa vastaanottamiseen. Lapsen kohtaamisessa eli suorassa työskentelyssä lasten ja nuorten kanssa on tärkeä tiedostaa, miten sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien omat asenteet ja suhtautuminen lapseen tai nuoreen vaikuttavat kohtaamisen onnistumiseen. Lapsen tai nuoren kohtaamisessa on tärkeää, että heidän ei tarvitse ajatella aikuisten tavoin eikä käyttää aikuisten käsitteitä tullakseen kohdetuksi.

Lapsen osallisuus on dokumentoituna sosiaalihuollon asiakirjoissa myös erilaisten verkostoiden yhteydessä. Lapsi on osallistunut verkostoon ja hänet mainitaan verkostossa läsnä olevana, esimerkiksi seuraava kirjaus (nimet poistettu):

”Verkostopalaveri lastenpsykiatrialla Paikalla: Lapsi ja hänen äitinsä, lääkäri, sairaanhoitaja, opettaja (osan aikaa) ja sosiaalityöntekijä.” (tapaus13)

Dokumentointi lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomuksessa jatkuu muilla asioilla. Verkostossa keskustellaan lasta koskevista asioista, mutta dokumentoinnissa ei nouse

lapsen ääni vaan kertojina tutkimusaineiston perusteella ovat lapsen äiti, opettaja sekä muut verkostoon osallistuneet aikuiset. Ervastin & Tulensalon (2006, 61) artikkelissa nostetaan esille, että lapsilähtöisessä työskentelyssä lapsen tai nuoren diagnoosin, oireen tai jonkin muun etukäteen tehdyn havainnon kautta ei tulisi määrittää kohtaamista. Lastensuojelun ja sosiaalihuollon asiakaslapset mielletään jo etukäteen vaikeasti kohdattaviksi tai heidät nähdään pelkästään esiin tulevan diagnoosin tai oireilun näkökulmasta.

Seuraavassa tapausesimerkissä on työntekijän dokumentointia lapsen verkostopalaverista nuorisopsykiatrian poliklinikalta. Tässä tapausesimerkissä lapsen ääni kuuluu lapsen sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnissa.

”Lapsen palaveri nupolla, paikalla lapsi ja vanhemmat Nupon. sos.tt, psyk X, lapsen opo, terapeutti, omahoitaja sekä sosiaaliohjaaja. Lapsi itse on miettinyt iltalukiota ja kertoo itse, että uskoo pärjäävänsä luki-ossa. Lapsi kertoo itse, että ei ole vielä valmis palaamaan kotiin.” (tapaus11)

Toinen tapausesimerkki on verkostosta, jossa lapsen ääni kuuluu sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnissa. Kirjaus alkaa seuraavasti

”Verkosto nuorisopsykiatria/ neuropsykiatrinen työryhmä, paikalla, lääkäri, sos.tt, äiti ja lapsi. Kun sos.tt kysyy lapselta, keitä lapsen perheeseen kuuluu, sanoo lapsi hänestä välillä tuntuvan, ettei hänellä ole perhettä, hän on itse ulkopuolella. Lapsi kertoo isoveljestään, joka ei lasta hyväksy ja isovelji sen osoittaa, äiti sanoo näin olevan.” (tapaus13)

Tässä tapausesimerkissä lapsen ääni kuuluu, mutta verkostossa keskustellaan useasta muusta lapseen liittyvästä asiakasta. Niistä ei kuitenkaan ole dokumentoitu lapsen asiakaskertomukseen muusta kuin aikuisten kokemuksia ja näkemyksiä.

Seuraavassa tapausesimerkissä on kyseessä pienempi lapsi, jonka ääni nousee esiin sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnissa. Tapausesimerkissä on huomioitu lapsen ikä ja kehitystaso. Tämä tapausesimerkki on kirjattu kotikäynniltä.

”Lapsen äiti ottaa hienosti lapsen mukaan tekemään. Lapsi tykkää tiskaamisesta. Tapaamisen lopulla lapsi väsähtää ja alkaa kiukutella.” (tapaus11)

Seuraavaksi haluan tuoda esille tapausesimerkin, jossa lasta on tavattu työntekijän toimesta sosiaalitoimistolla.

”Puhuttu lapsen syömishäiriöstä. Keskusteltu asiasta pitkään ja kerrottu lapselle eri hoitovaihtoehtoista jos motivaatio asiaa kohtaan herää. Lapsi kertoo ettei jaksakaan enää urheilla ja nyt koulukin tuntuu liian raskaalta ja miettii muita vaihtoehtoja.” (tapaus27)

Lapsen osallisuus korostuu, koska häntä on tavattu henkilökohtaisesti ja keskusteltu hänen kanssaan hänen asioistaan. Tutkimukseni asiakirja-aineiston kautta tässä tapausesimerkissä sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentointi tuo esiin lapsen toiveita ja odotuksia.

Sosiaalityön dokumentointi perustuu kotikäynneillä tai muualla tehtyihin havaintoihin. Seuraavassa tapausesimerkki, jossa sosiaaliohjaaja ja sosiaalityöntekijä ovat tavanneet lapsen hänen omassa huoneessaan.

”Juteltu lapsen kanssa hänen omassa huoneessaan, missä hän on piirtelemässä. Lapsi kertoo olleensa seurakunnan leirillä ja leirillä oli ollut mukavaa. Lapsi näyttää todistustaan. Todistus on hyvä. Lapsi kertoo haluavansa aloittaa jalkapalloharrastuksen. Äidinkin kanssa ovat asiasta keskustelleet. Lapsi on tapaamisella reipas ja juttelee kivasti.” (tapaus5)

Tässä tapausesimerkissä on huomioitu lapsen osallisuus. Lapsen ääni kuuluu sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnissa, koska hänen kanssaan on työskennelty suoraan eli keskusteltu hänen kanssaan hänen omassa huoneessaan. Lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin tai suunnitelmiin ei nouse esiin sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnista. Lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukseen ei ole dokumentoitu sitä, miten lapsen kanssa on keskusteltu hänen sosiaalihuollon asiakkuuteen liittyvistä asioista ja päätöksistä.

Lapsen osallisuus korostuu myös sosiaalityöntekijän tavatessa lasta koulussa tai päiväkodissa. Työntekijä on mennyt tapaamaan lasta hänelle tuttuun ympäristöön. Työntekijä pystyy samalla tekemään mahdollisia havaintoja lapsen tilanteeseen liittyen ja lapsella on tarvittaessa tuttu aikuinen, esimerkiksi kuraattori tai lastentarhanopettaja, tukena tapaamisella. Henkilökohtainen tapaaminen on lapsilähtöisen työskentelyn tärkeä edellytys. Lapset itse kokevat erittäin tärkeänä sen, että lapsi tulee tapaamisella kuulluksi ja ymmärretyksi. He kokevat sen välttämättömänä edellytyksenä, jotta voitulla autetuksi. (Day ym. 2006, 148.) Tutkimukseni asiakirja-aineistosta ei kaikista löytynyt havaintoja lapsen tapaamisesta sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnissa ei löytynyt keskustelua

lapsen kanssa siitä, miksi hänelle on aloitettu sosiaalihuollon asiakkuus. Sosiaalihuoltolain 32§:n mukaan lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämisessä pitää ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa sekä niiden kautta mahdollisuus ilmaista itseään. Lapsen kanssa tehtävässä sosiaalityössä on mahdollista käyttää erilaisia työmenetelmiä ja välineitä. Lapsen ikä ja kehitystaso pitää huomioida työmenetelmien ja välineiden valinnoissa. Pienen lapsen kanssa työskennellessä voidaan tehdä havaintoja hänen käyttäytymisestään sekä vuorovaikutuksesta vanhempiensa kanssa. Pienen lapsen mielipidettä ja toivomuksia voidaan selvittää lapsen läheiseltä henkilöltä, lapsen kehitysympäristöön kuuluvalla työntekijällä esimerkiksi lapsen päivähoidosta tai muiden mahdollisten asiantuntijoiden avulla kuulemalla heitä tai hankkimalla heiltä lapsen tilanteesta selvitystä. Kouluikäisten ja sitä vanhempien lasten toivomusten ja mielipiteiden selvittäminen tapahtuu pääsääntöisesti keskustelemalla ja apuna voidaan käyttää lasten kanssa työskentelyyn erikseen kehitettyjä välineitä. (STM 2017, 97; ks. myös SHL 2014 32§.)

Muukkosen (2013, 168) mukaan lapsen tai nuoren ei tarvitse olla läsnä jokaisessa tapaamisessa tai neuvottelussa. Silloin on sovittava etukäteen, kuka kuulee lapsen äänen eli selvittää lapsen mielipiteet ja tuo ne mukanaan tapaamiseen tai neuvotteluun. Näin on lapsen prosessiosallisuus varmistettu. Tapaamisen tai neuvottelun jälkeen on myös huolehdittava lapselle tieto neuvottelussa puhutuista asioista.

Kivinen (1994) nostaa omassa tutkimuksessaan esille, miten jo hänen tutkimuksensa valmistumisen aikoihin on nähty haasteena, miten uudet asiakkuudet rekisteröidään ja miten rekisteröintitavat vaihtelevat. Hänen mukaansa asiakkuuden määrittelyvaihe on suureksi osaksi näkymätöntä dokumentointia. Hänen tutkimuksensa mukaan sosiaalityön jäsentymistä auttaa, jos työskentelyn alkuvaihe on jäsentynyt. (Kivinen 1994, 150.) Tämän jälkeen asiassa on varmasti menty eteenpäin ja Möllerin (2004) mukaan vuonna 2000 Pesäpuu Ry:n hankkeen myötä nähtiin tärkeänä, että koko lastensuojeluprosessissa tehtäisiin suunnitelmallista työtä ja käytettäisiin samanlaisia käsitteitä, työtapoja ja -välineitä. Samalla esille nousivat myös lapsen näkökulman korostaminen, vanhempien valmiudet, suunnitelmallisuus, ja prosessinomaisuus nähtiin tärkeänä osana myös lastensuojelun avohuollon työtä. (Möller 2004, 9.)

6.2 Lapsen mahdollisuus ilmaista itseään

Osallisuuden tärkeä osa-alue on, että lapsi saa mahdollisuuden ilmaista itseään häntä koskevissa asioissa. Itsensä ilmaisemisella tarkoitan, että lapsi ilmaisee omia mielipiteitään toiveitaan ja odotuksia sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen aikana. Lapsella pitää olla mahdollisuus aidosti ja vapaasti ilmaista itseään häntä koskevissa sosiaalihuollon päätöksissä. Tässä luvussa kerron, miten lapsen on mahdollista ilmaista omia toiveitaan ja odotuksiaan sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Miten nämä lapsen toiveet ja odotukset ovat dokumentoituina sosiaalihuollon asiakaskertomukseen sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa.

Seuraavassa malliesimerkissä tuon esille, miten lapsen koulupalaverissa dokumentoinnin kautta nousee esiin lapsen mahdollisuus ilmaista itseään.

”Lapsi kertoo, että äidin töihin meno vaikeuttanut kouluun lähtemistä. Lapsi kertoo olevansa peloissaan kouluun tulemisesta, koska pelkää luokkakaverien kiusaavan häntä lintsaamisesta.” (tapaus17)

Tutkimukseni aineisto tuo pääosin esiin aikuisjohtoisen dokumentoinnin. Lapsen ollessa sosiaalihuollon asiakkaana, pitäisi lapsen olla työskentelyn keskiössä. Seuraavassa tapausesimerkissä lapsi on tavattu yhdessä äitinsä kanssa sosiaalitoimistossa.

”Äiti ja lapsi sovitusti tapaamisella. Äiti kertoo isän huolta.” (tapaus3)

Tapaamisen dokumentointi jatkuu niin, että dokumentoinnissa on käytetty useita toistoja siitä, että äiti kertoo. Lapsen osallisuudesta kertoo se, että hänet mainitaan kertojana tekstissä viisi kertaa. Tutkimuksen havaintona nostan esiin, että sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumenttien näkökulmasta aikuiset tuovat esille asioita ja ilmaisevat itseään, mutta lapsen itsensä ilmaiseminen jää dokumenttien kautta hyvin heikoksi. Eskonen ym. (2006, 40) nostavat esiin artikkelissaan aikuisten vahvan aseman vuorovaikutustilanteissa. Aikuisasiantuntijoilla voi olla lasta koskevassa tilanteessa niin vahva asema, että hän voi sanoa tietävänsä, mikä lapsen tilanne on ja mikä siinä hetkessä on lapsen edun mukaista. Aikuisasiantuntijoilla voi olla tilanteessa paljon päätöksentekoon ja tilanteen säätelyyn kohdistuvaa valtaa. Aikuisasiantuntijoilla on erilaisia tapoja madaltaa vuorovaikutuksen epäsymmetrisiä rakenteita ja helpottaa lapsen kerrontaa.

Sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnissa voisi näkemykseni perusteella olla kohtia, joissa sosiaalityöntekijä siteeraisi lapsen sanomiset suoraan dokumentointiin. Tutkimukseni asiakirja-aineistosta löysin yhden tällaisen malliesimerkin.

”Lapsi osoitti mieltään kun äiti ei vastannut sanomalla ”se ei sitten koskaan vastaa puhelimeen.” (tapaus10)

Tässä tapausesimerkissä lapsi oli sosiaalityöntekijän kanssa poliisiasemalla odottamassa vanhempiaan häntä hakemaan. Tämän jälkeen kirjaus jatkui seuraavasti:

”Lopuksi lapsi heittäytyi puhumattomaksi eikä vastannut mihinkään kysymykseen.” (tapaus10)

Tässä tapausesimerkissä lapsi oli saanut mahdollisuuden ilmaista itseään ja se oli dokumentoitu lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukseen. Eskosen ym. (2006, 43) mukaan dokumentoinnissa lapsen ääni on yksi ääni muiden joukossa, jolloin sitä pohditaan muiden puhujien kautta. hänen mukaansa lasten ja nuorten näkökulmasta olisi hyvä, että he itse tietäisivät, mitä heiltä tilanteessa odotetaan ja miten heidän mielipiteensä ja sanomisensa vaikuttavat tilanteeseen. Aikuisten osoittama kiinnostus lapsen ja nuoren sanomisiin ja mielipiteisiin kasvattaa heidän luottamustaan siihen, että asiantuntijat ja aikuiset ovat huomanneet heidät. Aikuisasiantuntijoiden näkökulmasta lapsen tai nuoren luottamuksen saaminen on tärkeää toimivan asiakassuhteen luomiseksi.

6.3 Lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin suunnitelmiin

Tutkimukseni seuraavassa luvussa kerron sosiaalihuoltolain mukaisista palveluista lapsen ja perheiden osalta sekä miten lapsen osallisuus on dokumentoitu häntä koskevassa palveluiden suunnittelussa tutkimusaineistossani sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Sosiaalihuoltolain 32 § nostaa esiin sen, että lapsen tai nuoren pitää saada olla mukana palveluita suunniteltaessa ja heidän mielipiteitään on asian suhteen kuultava. Lapsen ja nuoren mielipiteen kuuleminen ja huomioon ottaminen ei tarkoita sitä, että lapsella olisi myös päätösvalta asiassa. Asioiden päättäminen jää kuitenkin aikuisten vastuulle. (STM 2017, 97; ks. myös SHL 2014 32 §.)

Sosiaalihuoltolaki nähdään hyvin järjestelmäkeskeisenä. Lainsäädännön uudistuksen lähtökohdaksi nousivat yksilö ja perhe omine tarpeineen. Sosiaalihuoltolaissa määritellään ne tuentarpeet, joiden perusteella muita sosiaalipalveluja ja muuta sosiaalihuoltoa järjestetään. Lain tarkoituksena on näyttää kunnallisille päätöksentekijöille se, mihin tarpeisiin kunnassa tulee varautua. Sosiaalihuoltolain keskeisenä ohjauksena on, että tarvemäärittely ohjaa asiakaslähtöiseen työskentelyyn, jossa asiakas on keskiössä omine tarpeineen. (STM 2017, 37; ks. myös SHL 2014 11 §.)

Lapsen ja hänen perheensä sosiaalihuollonpalveluita suunniteltaessa tulee nostaa esiin lapsen tasapainoiseen kehitykseen, kasvuun sekä hyvinvointiin liittyvä tuen tarve, mikä voi toteutua erilaisissa lapselle tärkeissä kehitysympäristöissä kuten esimerkiksi kotona, koulussa, päivähoidossa tai harrastuksissa. Lähtökohtana tuen tarpeen määrittelyssä on aina lapsi, ja lapsen hyvinvoinnin, kehityksen ja kasvun tukemista on arvioitava lapsen etu huomioiden. Sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut on tarkoitettu perheelle tueksi jokapäiväisestä elämästä selviytymiseen. (STM 2017, 37; ks. myös SHL 2014 11 §.)

Sosiaalihuoltolain mukaisella sosiaalityöllä tarkoitetaan asiakas- ja asiantuntijatyötä, jossa rakennetaan perheen, yksilön tai yhteisön tarpeita vastaava sosiaalisen tuen ja palveluiden kokonaisuus. Lapsiperheiden sosiaalipalveluissa sosiaalityötä voidaan toteuttaa itsenäisenä palveluna tai osana muita palveluita. Sosiaaliohjauksella tarkoitetaan yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen neuvontaa, ohjausta sekä tukea palveluiden kokonaisvaltaisessa käytössä sekä yhteistyötä eri tukimuotojen yhteensovittamisessa. (STM 2017, 51,55; ks. myös SHL 2014 14 ja 16 §.)

Perhetyöllä tarkoitetaan kokonaisvaltaista hyvinvoinnin tukemista sosiaaliohjauksella ja muulla tarvittavalla avulla tilanteissa, jossa lapsi ja hänen perheensä tai lapsen hoidosta vastaava henkilö tarvitsevat tukea ja ohjausta omien voimavarojensa vahvistamiseksi ja keskinäisen vuorovaikutuksen parantamiseksi. Perhetyötä voidaan tarjota erityistä tukea tarvitsevan nuoren tai lapsen kehityksen tai terveyden turvaamiseksi. Aiemmin perhetyötä on tarjottu perheille lainsäädännön mukaan ehkäisevänä lastensuojeluna sekä avohuollon tukitoimenä. (STM 2017, 58; ks. myös SHL 2014 14 ja 18 §.)

Vuoren & Nätkinin (2007, 7-9) mukaan perhetyö on usein moniammatillista työtä, jossa yhdistellään monen eri ammattilaisen tieto ja osaaminen. Perhetyön perusteena on lapsen etu. Pääsääntöisesti perhetyö kohdistuu lapsiperheisiin ja usein työn keskeisenä asiakkaana on lapsi. Suomalainen perheymmärrys ja hyvinvointivalttiolliset perheille suunnatut palvelut ja etuudet rakentuvat hyvin pitkälle lapsiperheen ympärille.

Sosiaalipalveluiden kotipalvelulla tarkoitetaan asumiseen, hoitoon ja huolenpitoon, toimintakyvyn ylläpitoon, lasten hoitoon ja kasvatukseen, asiointiin sekä muihin jokapäiväiseen elämään kuuluvien tehtävien ja toimintojen suorittamista ja niissä avustamista. Sosiaalihuoltolain mukaisena palveluna kotipalvelua tarjotaan perheille tilanteissa, joissa esimerkiksi sairauden, synnytyksen, vamman tai muun toimintakykyä alentavan syyn tai erityisen perhe- tai elämäntilanteen perusteella. Sosiaalihuoltolain mukaisen kotipalvelun tavoitteena on tarjota palvelua niille asiakkaille, jotka tarvitsevat apua selviytyäkseen edellä tarkoitetuista toiminnoista ja tehtävistä. Sosiaalihuoltolaki nostaa esiin, että lapsiperheiden on oikeus saada perheen huolenpitotehtävän turvaamiseksi välttämätön kotipalvelu, jos lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin turvaaminen ei ole mahdollista edellä mainittujen syiden vuoksi. Sosiaalihuoltolain mukainen kotipalvelu on ehdottomasti perheelle kuuluva oikeus. Kuntien on järjestettävä lapsiperheille kotipalvelua määrärahoista riippumattomana, niin sanottuna subjektiivisena oikeutena. (STM 2017, 59; ks. myös SHL 2014 14 ja 19 §.)

Sosiaalihuoltolain mukaan perheitä voidaan ohjata kasvatus- ja perheneuvonta palveluihin. Kasvatus- ja perheneuvontaa annetaan lapsen hyvinvoinnin, yksilöllisen kasvun ja myönteisen kehityksen edistämiseksi. Sosiaalipalveluiden perheneuvontaa voidaan tarjota perheille vanhemmuuden tueksi sekä lapsiperheiden suoriutumisen ja omien voimavarojen vahvistamiseksi. Kasvatus- ja perheneuvontaa voidaan perheen ja lapsen tarpeiden mukaan tarjota kasvatus- ja perheneuvoloiden toimipisteen lisäksi perheen kotiin. (STM 2017, 77; ks. myös SHL 2014 26 §.) Seuraavassa taulukossa (taulukko 4) kerron tutkimuksen lasten ja heidän perheidensä tammikuussa 2017 voimassa olleet sosiaalihuollon palvelut.

TAULUKKO 4. Tutkimuksessani olevien lasten tai heidän perheidensä sosiaalihuollonpalvelut tammikuussa 2017. (N=35)

Sosiaalihuollon palvelut	Määrä
Lapsiperheiden kotipalvelu	6
Tukiperhe	8
Sosiaaliohjaus	2
Sosiaalipalveluiden perhetyö/ennaltaehkäisevä perhetyö	1
Tukihenkilö	6
Perheneuvola	1
Taloudellinen tuki	2

Tilanteessa pitää huomioida, että osalla lapsista tai hänen perheistään saattoi olla käynnissä useampikin sosiaalihuoltolain mukainen palvelu. Lapsen osallisuus nousee esiin muutamassa dokumentissa niin, että asiasta on keskusteltu lapsen kanssa.

Dokumentointiin oli kirjattu seuraavasti:

”Ollaan kotikäynnillä, jossa paikalla lapsi, äiti, sosiaalityöntekijä sekä sosiaaliohjaaja. Äiti kertoo, että vanhemmat ovat yhtä mieltä, että tukihenkilö olisi lapselle hyvä. Sovitaan, että tehdään hakemus tukihenkilöstä. Lapsi itse ei ota osaa keskusteluun, eikä vastaa edes sanallisesti edes kysyttäessä. (tapaus32)

Tässä tapausesimerkissä lapselle oli annettu mahdollisuus osallisuuteen, mutta kunnioitettu lapsen mahdollisuutta olla osallistumatta. Samassa tapausesimerkissä sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen asiakaskertomuksen kirjaus jatkuu niin, että muutamaa kuukautta myöhemmin ollaan sosiaalitoimessa ja paikalla on perheen lisäksi tukihenkilö. Tilanteesta oli dokumentoitu seuraavasti:

”Tukihenkilöaloituspalaveri, paikalla lapsi, isä, tukihenkilö, sosiaaliohjaaja. Tukihenkilö kertoo lapselle hieman mitä voisivat tehdä yhdessä ja sopivat, että menevät luontopohulle ja laavulle paistamaan makkaraa. ”(tapaus26)

Dokumentointi lapsen osallisuuden näkökulmasta jää vajaaksi. Sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnissa ei nouse esiin lapsen ääni mutta lapsen osallisuus on havaittavissa, koska lapsi on kirjattu läsnä olevaksi.

Seuraavassa tapausesimerkissä nousee esiin lapsen osallisuus ja tietoisuus järjestettävässä sosiaalihuollon palveluita. Lapsi on dokumentoitu läsnä olevana, mutta lapsen omaa ääntä, toiveita tai odotuksia ei nouse esiin sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnissa. Tapausesimerkissä tapaaminen on järjestetty sosiaalitoimessa.

”Tapaaminen sosiaalitoimessa, paikalla äiti, lapsi, sekä sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja.” (tapaus18)

Dokumentointi jatkuu lapsen tilanteen selvittelyllä. Sosiaalihuollon asiakkuuden asiakaskertomuksen dokumentoinnissa ei nouse esiin lapsen oma ääni tai hänen oma tietoisuutensa omasta tilanteestaan. Asiakaskertomuksen loppuun on dokumentoitu seuraavasti:

”Keskustelemme eri tukivaihtoehtoista, päädytään yhteistyössä aloittamaan lapselle sosiaalihuollon asiakkuus sekä tehdään tukihenkilöhakemus. Tukihenkilötoiminnan tavoitteena tukea lasta läksyissä, kodin ulkopuolisessa toiminnassa, kuten harrastusasioissa sekä auttaa lasta sosiaalistumisessa.” (tapaus18)

Lapsi osallistuu sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen palveluiden suunnitteluun olemalla läsnä. Tutkimuksen asiakirja-aineiston perusteella sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa toteutuvien sosiaalihuollon palveluiden suunnittelussa lapsen osallisuutta on dokumentoitu vähän. Lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukseen olisi hyvä dokumentoida esiin lapsen mahdollisuus osallisuuteen, mahdollisuus osallistua keskusteluun sekä, lapsella olisi tilaa kertoa omia ajatuksiaan ja mielipiteitään.

Seuraavassa tapausesimerkissä lapsen osallisuus on dokumentoitu niin, että lapsi on asiakaskertomuksen mukaan aktiivinen toimija omassa asiassaan. Lapsi on tavattu koululla henkilökohtaisesti, ilman että vanhemmat ovat paikalla. Lapsen tapaamisella on mukana koulun kuraattori. Dokumentointi on tehty tapausesimerkissä seuraavasti:

”Lapsen tapaaminen koululla, työntekijöiden nimet. Paikalla on myös kuraattori. Lapsi tulee paikalla selvästi pirteämpänä kuin kotona. Lapsi kertoo viikonlopusta. Heillä on ollut vieraita, joiden seurassa hän on viihtynyt. Puhutaan millaisista sukulaisverkostoa lapsella on.” (tapaus15)

Tapaaminen jatkuu muilla dokumentoinneilla. Sosiaalihuollon asiakaskertomuksen dokumentoinnin lopussa on seuraava teksti:

”Lapsi kertoo, että ahdistus alkaa heti kotona. Lapsi kertoo, että haluaisi laitokseen, koska haluaisi kokeilla, onko vähemmän ahdistavaa jossain muualla kuin kotona. Sovitaan nyt kuitenkin, että varataan ja varmistellaan lapselle aika Nuorten vastaanottoon ja tavataan lasta. Lapsella ei ole toiveita mitä hänen perheensä kanssa puhutaan.”(tapaus15)

Tässä tapausesimerkissä sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnissa lapsi kertoi toiveitaan, odotuksiaan sekä millaisia sosiaalihuollon palveluita hän haluaa. Lapsi kertoi oman mielipiteensä, miten sosiaalihuollonpalveluiden kanssa tulisi edetä ja miten hänen mielestään hänen asiassaan tulisi edetä.

Oranen (2008, 9, 15-16) nostaa esiin, että osallisuus perustuu vastavuoroiseen toimintaan. Sen edellytyksenä on yhteisön jäsenten aktiivinen osallistuminen sekä jäsenten huomioiminen. Lapsille ja nuorille osallistuminen omien asioiden hoitamiseen ja se, että he tulevat kuulluksi ja heidän ajatuksensa ja mielipiteensä ovat arvokkaita, tuo heille kokemuksen, että asioihin voi vaikuttaa. Lastensuojelun kanssa tekemisissä oleville lapsille on tärkeää tulla kuulluksi ja se, että he rohkaistuvat puhumaan ja hakemaan apua. Asiakirja-aineistoa tutkiessani lasten rohkaiseminen puhumaan ei nouse monessakaan dokumentissa esiin. Dokumenttiin ei ole useinkaan kirjattu, että lapselta olisi asioita kysytty tai että hänellä olisi ollut oma tila tulla keskusteluun.

Tutkimusaineistoni dokumentoinnissa nousi esiin tukiperhe sosiaalihuollon palveluna. Asiakirja-aineiston perusteella tukiperheeseen liittyvät sosiaalihuollon alkuvaiheen dokumentoinnit olivat pääsääntöisesti hyvin aikuisjohtoisia. Tutkimusaineistoni perusteella pohdin, pidetäänkö sosiaalihuollon palveluista tukiperhettä palveluna, johon lapsen toiveita, odotuksia tai mielipidettä ei kysytä. Tutkimusaineiston perusteella tukiperhe sosiaalihuollon palveluna käynnistetään hyvin aikuisjohtoisesti. Seuraavassa tapausesimerkissä asia tulee esiin.

Perheeseen oli tehty kotikäynti sosiaaliohjaajien toimesta. Tapausesimerkin alkuun oli mainittu perheen lasten nimet, josta jää tutkimusaineiston perusteella käsitys, että lapset ovat olleet paikalla. Aineiston perusteella pohdin, tarkoitetaanko dokumentoinnissa, että lapset ovat olleet läsnä keskustelussa. Aineiston kautta ei voi havainnoida, ovatko lapset olleet mukana keskustelussa vai mahdollisesti omissa huoneissaan. Lasten toiveita, odotuksia ja mielipidettä ei ole kuitenkaan dokumentoitu sosiaalihuollon

asiakaskertomukseen. Dokumentoinnin aluksi on avattu yleisesti perheen tilannetta. Lopuksi on kappale, jossa dokumentoitu seuraavaa:

”Äiti kertoo hakevansa tukiperhettä lapsilleen. Kerrottu äidille, että tehdään näistä lapsista tukiperhehakemus. Puhuttu ennalta ehkäisevästä perhetyöstä joka käynyt heillä ennenkin kun lapset olivat pieniä. Luvattu äidille selvittää asiaa.”(tapaus34)

Seuraavasta tapausesimerkistä nousee tutkimusaineiston kautta aikuisjohtoinen käsitys tilanteesta. Tämän tapausesimerkin lapsen ikätaso huomioiden lapsi olisi voitu ottaa mukaan keskusteluun. Dokumentointi on tehty kotikäynniltä. Lapset on kirjattu paikalla olleiksi.

”Äiti kertoo, että hänen tarpeistaan työntekijä oli tehnyt ilmoituksen perheen tilanteesta ja siitä, että mahdollisesti tarvitsisivat tukiperhettä. Äiti kertoo, että työntekijän kanssa ollaan puhuttu myös ennaltaehkäisevästä perhetyöstä. Kerrotaan äidille, että tukiperhehakemus tehdään mutta perheen saamiseen saattaa mennä aikaa ja siksi en-perhetyö tulisi nyt kyseeseen.” (tapaus32)

Tutkimuksen asiakirja-aineiston perusteella jää vaikutelma aikuisjohtoisesta palveluiden suunnittelusta sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Edellisessä tapausesimerkissä lapsi oli kuitenkin sen ikäinen, että asiasta olisi voitu myös hänen kanssaan keskustella. Tilanteessa pitää huomioida, että keskustelu on voitu käydä lapsen kanssa kotikäynnillä mutta asia on jäänyt dokumentoimatta.

Seuraavassa tapausesimerkissä lapsella on hoitokontakti psykiatriin palveluihin. Lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomuksen dokumentoinnissa nousee esiin aikuisjohtoinen sosiaalihuollon palveluiden suunnittelu. Tapausesimerkissä on ensin keskusteltu äidin kanssa seuraavin kirjauksin:

”Puhutaan äidille tukihenkilön hakemisesta lapselle. Äiti kokee tukihenkilön tarpeellisuuden vähäiseksi, koska lapsi saanut psykiatrisesta hoitopaikasta kavereita ja muuttunut rohkeammaksi. Kerrotaan äidille, että tukihenkilö varten täytyy tehdä hakemus ja tukihenkilön saaminen ottaa aikaa, joten hakemus pitäisi tehdä etukäteen. Äiti kertoo, että asiasta olisi hyvä puhua lapsen omahoitajan kanssa. (tapaus20)

Tämän dokumentoinnin jälkeen järjestetään hoitokokous. Hoitokokouksesta on kirjattu seuraavaa:

”Lapsen palaveri psykiatrisessa hoitopaikassa, paikalla lapsi ja vanhemmat, psykiatrisesta hoitopaikasta sosiaalityöntekijä, psykiatria, edustaja lapsen koulusta, terapeutti, omahoitaja sekä sosiaaliohjaaja. (tapaus20)

Sosiaalihuollon asiakkuuden asiakaskertomuksen dokumentointi jatkuu lapsen psykiatriseen hoitoon ja kouluun liittyvällä keskustelulla. Asiakaskertomuksen dokumentointi jatkuu seuraavasti:

”Kerrotaan, että lapselle ollaan edelleen etsimässä tukihenkilöä, jota ei olla vielä löydetty. Puhutaan, että lapsi hyötyisi ammatillisesta tukihenkilöstä, joka tuntisi hänen problematiikkansa. Kysytään lapselta itseltään halukkuutta tukihenkilöön ja hän on halukas kokeilemaan sitä.” (tapaus20)

Tutkimusaineiston perusteella ja tämän tapausesimerkin kautta tein havainnon, että lapsen kanssa asiasta keskusteltiin vasta, kun päätös sosiaalihuollon palvelusta oli tehty. Lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomuksen mukaan lapsi ei ole ollut osallisena häntä koskevassa palveluiden suunnittelussa. Sosiaalihuoltolain 32 §:n mukaan nuoren mielipide pitäisi kuulla myös palveluja suunniteltaessa. Nuoren mielipide tulisi kirjata hänen asiakasasiakirjoihinsa.(SHL32§.)

Yhdessä tutkimusaineistoni sosiaalihuollon asiakkaan asiakaskertomuksen dokumentoinnissa nousee esiin, että lapselle on aloitettu sosiaalihuollon palveluna tukihenkilö, mutta dokumentoinnista ei löytynyt lapsen mielipidettä asiasta. Lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukseen oli dokumentoitu, että tukihenkilötoiminnan aloituspalaveri oli pidetty. Tukihenkilötoiminnasta oli dokumentoitu seuraavasti:

”Lapsi, äiti ja tukihenkilö toimistolla/työntekijöiden nimet. (tapaus2)

Tämän jälkeen oli lapsen asiakaskertomukseen dokumentoitu tukihenkilötoiminnan käytännön asioita. Dokumentointi jatkui myöhemmin seuraavasti:

”Tukihenkilötoiminnan tavoitteena lapsen sanoin ”mieskaveri” ja äidin sanoin ”aikuinen vain lapselle”, eli tuetaan yksinäisyyteen, yksinoloon liittyvissä asioissa, tukihenkilö on miehen mallina ja ohjaa kodin ulkopuolisiin toimintoihin.” (tapaus2)

Tutkimukseni asiakirja-aineiston perusteella hyvin vähäiseksi jäivät tilanteet, joissa lapselle olisi kerrottu etukäteen, keitä aikuisia hänen palaveriin osallistuu ja miksi he osallistuvat lapsen palaveriin. Sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa tutkimusaineiston mukaan lapsella on harvoin tietoa siitä, mitä häneltä odotetaan häntä koskevissa neuvotteluissa ja miten hän voi vaikuttaa omiin asioihinsa ja häntä koskeviin päätöksiin. Thomasin (2002) mukaan on tärkeää, että lapselle kerrotaan, ketkä osallis-

tuvat hänen asioissa järjestettävään tapaamiseen, ja mitä palaverissa käsitellään. Osallisuuden näkökulmasta nämä ovat tärkeitä, jotta lapsi tietää, miten hän voi vaikuttaa omiin asioihinsa ja mitä häneltä odotetaan. (Thomas 2002, 174- 176.)

6.4 Mitä lapsesta kirjataan sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa?

Lapsen sosiaalihuollon asiakkuus alkaa, kun ilmoitus tai hakemus sosiaalihuollon palveluun saapuu sosiaalitoimeen tai muuten vireille tullutta asiaa aletaan käsitellä. Sosiaalihuollon asiakkuus aloitetaan tilanteessa, jossa asiakkaalle myönnetään sosiaalihuollon palveluita. Sosiaalihuollon asiakkuuden alkaminen ja loppuminen on tärkeää käydä asiakkaan kanssa keskustellen läpi, jolloin asiakkaalla ja työntekijällä on yhteinen näkemys asiasta. Sosiaalihuollon asiakkuuden alkaminen tulee myös kirjata sosiaalihuollon asiakasasiakirjaan. (SHL 2014, 34§.) Sosiaalihuollon asiakkuuden jatko-työskentelyssä voidaan hyödyntää palvelutarpeen arvioinnissa esille nousseita mahdollisia perheen vahvuuksia ja muutostarpeita. Palvelutarpeen arvio antaa suuntaa siihen, mihin tukea on hyvä keskittää ja millaisia sosiaalihuollon palveluita lapselle ja hänen perheelle olisi hyvä tarjota. (STM 2017,103;ks myös SHL 2014, 34§)

Sosiaalihuollon asiakkuuden alkaessa nimetään lapselle hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä tai sosiaalihuollon asiakkuudessa vastuutyöntekijä voi olla myös sosiaaliohjaaja. Sosiaalihuollon asiakkuuden alussa tehdään palvelutarpeen arviointi. Sosiaalihuoltolaki ei edellytä, että palvelutarpeen arviointi tehtäisiin jokaisessa tapauksessa samalla tavoin, vaan arviointi tulee lain mukaan tehdä asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa.

Mitä lapsista kirjataan asiakaskertomukseen sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa ensimmäisen puolen vuoden aikana? Tutkimuksessani sosiaalihuollon asiakaslapsia oli tavattu eri tarkoituksin asiakkuuden alkuvaiheessa, mutta osaa lapsista ei ollut tavattu asiakkuuden alkuvaiheen aikana. Miten lasten osallisuus saadaan näkyväksi, jos heitä ei sosiaalihuollon alkuvaiheessa tavata? Mitä lapsista dokumentoidaan heidän omaan asiakaskertomukseensa? Tutkimuksessani alkuvaiheella tarkoitan aikaa, jolloin lapsella on alkanut sosiaalihuollon asiakkuus. Tarkoitan alkuvaiheella puolta vuotta siitä, kun lapseen liittyvä sosiaalihuollon asia on tullut vireille ja hänelle on aloitettu sosiaalihuollon asiakkuus.

Lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomus alkaa dokumentoinnilla siitä, miten ja mistä lapsen asia on tullut vireille. Itse asian käsittely alkaa hyvin monella eri tapaa. Seuraavassa tapausesimerkissä huoli lapsesta oli tullut koulusta. Lapsen asiakaskertomukseen oli kopioitu teksti koululta tulleesta lastensuojeluilmoituksesta. Lapsen tilanteessa työntekijöiden ensimmäinen yhteydenotto on koululle lapsen opettajaan.

”Kysytty opettajalta onko lastensuojeluilmoituksesta keskusteltu äidin kanssa, hän kertoo ettei ole sillä on ajatellut, että on hyvä että perhe saa yhteydenoton lastensuojelusta.” (Tapaus 17)

Seuraavaksi dokumentointi jatkuu kotikäynnillä, jossa myös lapsi on ollut tavattavissa ja hänen kanssaan on käyty ilmoituksesta keskustelua. Tapausesimerkin pohjalta lähdin pohtimaan sitä, että ensin tilanteessa ollaan yhteydessä kouluun. Lapsen itsensä eikä lapsen huoltajan kanssa ei ole asiasta keskusteltu sosiaalihuollon asiakaskertomuksen dokumentoinnin perusteella. Tapausesimerkin lapsi on sen ikäinen, että koululla olisi voitu hänen kanssaan keskustella ilmoituksen tekemisestä. Jatkotyöskentelyn lähtökohdat eivät ole hyvät, jos asioita tehdään viranomaisten kesken ilman, että perhe on tietoinen työskentelystä. Tämän tapausesimerkin lapsi oli tavattu kahden viikon sisällä siitä, kun hänen kohdallaan oli käynnistynyt palvelutarpeen arviointi. Samaan aikaan hänellä alkoi sosiaalihuollon asiakkuus.

Seuraavassa tapausesimerkissä lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukseen oli kirjattu ilmoitus sosiaalihuollon tarpeesta, minkä perusteella on lapsen kohdalla päätetty aloittaa palvelutarpeen arviointi. Tässä tapausesimerkissä on ensimmäiseksi otettu yhteys lapsen huoltajaan, joka on tässä esimerkissä lapsen äiti. Tässä tapauksessa äitiin oltiin yhteydessä kaksi päivää siitä, kun ilmoitus on saapunut palvelutarpeen arviointitiimille.

”Soitetaan äidille kk-ajan sopimiseksi. Äiti kertoo lapsen olevan vielä psykiatrisessa sairaalahoidossa, eikä tiedä milloin lapsi kotiutuu. Sovitaan äidin kanssa, että ollaan yhteydessä kyseiseen hoitopaikkaan. Soitetaan hoitopaikkaan, josta hoitaja kertoo, ettei lapsen asioissa ole tehty päätöstä kotiutumisesta.” (Tapaus20)

Sosiaalihuollon asiakaskertomuksen dokumentoinnin perusteella työskentely lapsen kanssa on ollut hyvin aikuisjohtoista. Asiakirja-aineiston perusteella lasta ei tavattu asiakkuuden alkuvaiheessa eli ensimmäisen puolen vuoden aikana. Sosiaalihuollon

asiakaskertomuksen dokumentoinnin myötä ei nouse esille, että lapsen vointi olisi ollut niin huono, että lapsen tapaamisista olisi tämän takia siirretty myöhäisemmäksi.

Osassa tutkimusaineistoa eli lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomuksissa ei ollut dokumentoitu ilmoituksen alkuperää ja syytä, vaan dokumentointi oli aloitettu seuraavasti:

”Soitettu äidille ja sovittu kotikäyntiaika.” (tapaus 35)

Tässä tapausesimerkissä lapselle haettiin tukiperhettä. Lapsi mainitaan kotikäynnin yhteydessä, mutta keskustelu perheessä perustuu vahvasti perheen aikuisen vointiin. Lapsesta ei ole dokumentoitu hänen sosiaalihuollon asiakaskertomukseen muuta kuin, että hän on läsnä kotikäynnillä. Tutkimuksen aineiston kautta nousee esiin, että lasten sosiaalihuollon asiakaskertomusten dokumentointi on hyvin aikuisjohtoista. Useissa tutkimukseni sosiaalihuollon asiakaskertomuksissa lapsen äänen kuuluminen jää pelkästään siihen, että hänen nimensä on mainittu dokumentoinnin yhteydessä sekä Efficajärjestelmään hänet on dokumentoitu sosiaalihuollon asiakkaaksi.

Tässä tapausesimerkissä lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomus alkaa seuraavasti:

”Sosiaalihuollon asiakkuus. Asiakirjat saapuneet toisesta kunnasta.” (tapaus 10)

Tämän tapausesimerkin sosiaalihuollon asiakaskertomuksen dokumentointi jatkuu seuraavasti:

”äiti soittaa ja ottaa yhteyttä peruakseen kotikäynnin.” (tapaus 10)

Tutkimushavaintona huomaa, että kotikäynnin suunnittelusta ei löydy lapsen asiakaskertomuksesta dokumentointia. Perhe on tavattu kotikäynnin merkeissä, mutta lapsi näkyy dokumentoinnin mukaan paikalla olevana, mutta lapsen kohdalla ei ole dokumentointia siitä, miten lapsi kokee perheen tilanteen, muuton uuteen kaupunkiin. Tapausesimerkin lapsella on kuitenkin muuton vuoksi vaihtunut päiväkotikaverit.

Sosiaalihuollon asiakaskertomuksia lukiessani ja tutkiessani olen todennut, että ne alkavat hyvin monella eri tavalla. Seuraavassa tapausesimerkissä dokumentointi alkaa seuraavasti:

Päivämäärä ja sen jälkeen teksti Päätös sosiaalihuollon asiakkuudesta/ sosiaalityöntekijän nimi. (tapaus 4)

Seuraavaksi dokumentointi jatkuu seuraavasti:

”Sama päivämäärä kuin em.esimerkissä tukiperhealoituspalaveri, paikalla äiti, lapsi, tukiperheen äiti. Tuetaan tukiperheellä vanhemman jakamista. (tapaus4)

Tutkimusaineistoni perusteella olen havainnut, että tässä tapausesimerkissä ja muissakin tutkimukseni sosiaalihuollon asiakaskertomuksissa ei ole dokumentoitu sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen prosessia. Useissa tutkimusaineistoni tapausesimerkeissä lapsi näkyy dokumentoituna läsnä olevaksi mutta dokumentointia prosessista ja sosiaalihuollon palveluiden aloituksista näkyy hyvin vähän. Aineiston perusteella lapsen ääni, toiveet, odotukset ja mielipiteet ovat jääneet useassa tapauksessa dokumentoimatta.

Seuraavassa tapausesimerkissä lapsen ääni kuuluu dokumentoituna sosiaalihuollon asiakaskertomukseen. Tapausesimerkin asiakaskertomus alkaa lastensuojeluilmoituksella, johon on kirjattu lasta koskeva huoli. Lastensuojeluilmoitus on tullut koulusta. Työskentely palvelutarpeenarvioinnissa alkaa yhteydenotolla kouluun ja lapsen huoltajaan, joka on tässä tapausesimerkissä lapsen isä. Kolme viikkoa ilmoituksen saapumisesta palvelutarpeen arviointitiimiin on perheeseen tehty kotikäynti. Dokumentointi tässä tapausesimerkissä menee seuraavasti:

”Kotikäynti. Työntekijöiden nimet. Kotona ovat isä, lapsi ja lapsen isovelji, joka ei osallistu keskusteluun. (tapaus 15)

Tämän jälkeen dokumentointi jatkuu heti seuraavasti:

”Lapsi kokee kotona olon ahdistavaksi. Lapsi kertoo, että kotona on kamalaa siitä lähtien kun heidän perhesuhteet ovat muuttuneet. (tapaus15)

Dokumentointi jatkuu lapsen kertomuksella perhetilanteesta. Saman kotikäynnin yhteydessä on kirjattu myös seuraavasti:

”Kysytään miten lapsen koulunkäynti sujuu. Lapsi sanoo sen sujuvan huonosti, koska ei pysty tunneilla keskittymään. Lapsi kertoo, että tekee läksyjä ja käyvä koulussa, mutta poissaolot ovat lisääntyneet. Lapsi kertoo viettävänsä vapaa-aikaansa kavereiden kanssa. Lapsi kertoo puhuvansa kavereiden kanssa paljon asioista ja tietävän, että kavereilla on paljon samanlaisia vaikeuksia, kuin hänellä. (tapaus15)

Tämän tapausesimerkin mukaista dokumentointia löytyi tutkimusaineistosta muutamia kappaleita. Tässä tapausesimerkissä on dokumentoitu lapsen asiakaskertomukseen lapsen osallisuus sekä miten lapsen oma ääni nousee esiin dokumentoinnissa.

Lapsi on saanut dokumentoinnin mukaan ilmaista itseään sekä saanut vaikuttaa itseään koskevien asioiden käsittelyyn.

Tutkimuksessani oli 35 lasta. Heillä oli kaikilla tammikuussa 2017 voimassa oleva sosiaalihuollon asiakkuus. Lasten sosiaalihuollon asiakaskertomukset olen kaikki tulostanut tutkimuskäyttöön. Asiakaskertomuksien yläreunaan olen tehnyt omia muistiinpanojani tutkimusta varten. Tutkimusaineistooni eli lapsen sosiaalihuollon asiakertomuksiin olen dokumentoinut 21 lapsen kohdalle: ”missä lapsen osallisuus?” Tämä tarkoittaa sitä, että niissä tutkimusaineistoni dokumenteissa lapsen osallisuus on jäänyt dokumentoimatta.

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni tarkoituksena oli löytää vastauksia siihen, mitä lapsen osallisuudesta, hänen odotuksistaan ja toiveistaan kirjataan häntä koskevaan sosiaalihuollon asiakaskertomukseen sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Lisäksi tarkoituksena oli tutkia, miten lapsen omaa ääni, toiveet ja odotukset kuuluvat sekä näkyvät dokumenttien valossa, kun hänelle suunnitellaan aloitettavan sosiaalihuollon palveluita sekä mitä lapsesta dokumentoidaan sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa häntä koskevaan asiakaskertomukseen. Tutkimukseni tulokset osoittivat, että lapsen ääni eli lapsen osallisuus häntä koskevassa sosiaalihuollon dokumentoinnissa kuuluu erittäin heikosti. Käytin tutkimuksessani teorialähtöistä sisällönanalyysiä. Lähdin pelkistämään aineistoani etsimällä niistä vastauksia tutkimuskysymyksiini osallisuuden vaiheiden kautta. Tutkimusaineistostani etsin osallisuuden eri tasoja ja alleviivasin niitä eri värein.

- Punaisella värillä alleviivasin kohdat, joissa lapsen kuuluu ja näkyy häntä koskevassa sosiaalihuollon dokumentoinnissa.
- Keltaisella värillä alleviivasin kohdat, joissa lapsella oli mahdollisuus ilmaista itseään ja tuoda esille omat näkemyksensä häntä koskevissa asioissa.
- Sinisellä värillä alleviivasin kohdat, joissa lapsen itsensä on mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin suunnitelmiin ja päätöksentekoon.

Tutkimukseni aineiston analyysin jälkeen voin todeta, että 35 lapsesta yhdeksän asiakaskertomuksesta voi todeta, että lapsi kuuluu ja näkyy sosiaalihuollon dokumentoinnissa. Kolmen lapsen asiakaskertomuksesta aineiston perusteella nousee esiin lapsen mahdollisuus ilmaista itseään ja tuoda esille omat näkemyksensä. Neljän lapsen asiakaskertomuksessa oli dokumentoitu siitä, että lapsella on ollut mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin suunnitelmiin ja päätöksentekoon. Taulukossa viisi esittelen tutkimusainestoa laatimieni osallisuuden tasojen sekä tutkimuskysymysteni kautta.

TAULUKKO 5. Lapsen osallisuus tutkimusaineistoni perusteella. (N=35)

Lapsen osallisuuden tasot	Määrä
Lapsi kuulumisen ja näkyminen sosiaali- lihuollon dokumentoinnissa	9
Lapsen mahdollisuus ilmaista itseään ja tuoda esille omat näkemyksensä asioista	3
Lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin suunnitelmiin ja päätöksente- koon	4
Yhteensä:	16

Lastensuojelun asiakirjatekstien kirjoittaminen moniääniseksi on keino saada erilaiset mielipiteet ja käsitykset helposti näkyviin. Moniäänisyydellä tarkoitetaan sitä, että dokumenttiin kirjoitetaan eri osapuolten näkemykset näkyviin, omaa ääntänsä unohtamatta. Erityistä huomiota kannattaa kiinnittää lapsen mielipiteiden, kokemusten ja toiminnan kirjaamiseen. (Kääriäinen ym. 2007, 25.) Tutkimukseni asiakirja-aineistossa esille nousi vanhempien, muiden viranomaisten sekä sosiaalihuollon työntekijöiden ääni, mutta lapsen ääni ei tutkimusaineistossa kuulunut. Tutkimukseni aineistossa oli yksi suora lainaus lapsen kertomuksesta sosiaalihuollon asiakkuuden aikana. Aineistoista ei noussut esiin, että lapsen kanssa olisi työskennelty suorassa kontaktissa erilaisten menetelmien kautta.

Useissa sosiaalihuollon dokumenteissa lapsen osallisuus korostuu lapsen läsnäololla, mutta lapsen ääni dokumenteissa kuuluu aikuisen puheen kautta. Useissa tapauksissa tutkimusaineistoni tapausesimerkeissä lapsi on kirjattu läsnä olevaksi, mutta neuvottelussa keskustellut lapsen koulukuulumiset tulevat esille aikuisen kautta. Jäin aineistoni kautta pohtimaan, onko lapsi kuitenkin kertonut asioistaan, mutta ne ovat jääneet dokumentoimatta ja kiireessä kirjaamatta lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukseen. Ovatko sosiaalihuollontyöntekijät mahdollisesti ajatelleet, että lapsen omat ajatukset ja mielipiteet eivät ole kokonaistilanteen kannalta merkityksellisiä? Kääriäisen (2007,

253) mukaan työntekijä voi tahtomattaan tuottaa ajoittain sanelevaa ja voimakasta tekstiä asiakkaastaan. Sosiaalityön kentällä on sosiaalityöntekijöitä kannustettu dokumentoimaan asiakirjatekstit mahdollisimman faktuaalisiksi eli toden mukaisiksi kuvauksiksi. Omassa työssäni lapsiperheiden sosiaalipalveluiden sosiaalityöntekijänä tulen jatkossa kiinnittämään erityisen paljon huomiota siihen, mitä kirjaan esimerkiksi lapsen suorista tapaamisista ja lapsen asioihin liittyvistä verkostopalavereista.

Lapsen osallisuus läsnäolon näkökulmasta nousi esiin useammassa tapauksessa, mutta lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomuksen dokumentoinnissa osallisuus ja lapsen suorat mielipiteet jäivät hyvin vähäiseksi. Lapsia oli tavattu ja lapset osallistuivat heitä koskevaan päätöksen tekoon esimerkiksi erilaisissa verkostoissa. Korostaen kuitenkin, että lapset dokumentoitiin, niin että he olivat verkostoissa läsnä, mutta heidän ajatustiaan ja mielipiteitään ei ollut mitenkään dokumentoitu.

Pohdin myös, että sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen työskentelyssä lapsi on ollut osallisena, mutta dokumentoinnissa lapsen ääni ei enää kuulu. Tässä kohdin lapsiperheiden sosiaalipalveluiden dokumentointikäytännöissä on vielä paljon kehitettävää.

Aineistoanalyysini perusteella jää avoimeksi kysymys siitä, millä perusteella lapsia oli tavattu sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Lapsia oli tavattu dokumentoinnin mukaan, mutta lasta koskevasta sosiaalihuollon asiakaskertomuksen dokumentoinnista oli vaikea havainnoida sitä, mitä on lapselle kerrottu tapaamisesta tai yleensä sosiaalihuollon prosessista. Dokumentoinnissa ei ollut mainintaa siitä, mitä lapselle on kerrottu häneen liittyvästä sosiaalihuollon asiakkuudesta tai miksi häntä on tavattu sosiaalityöntekijän tai ohjaajan toimesta. Suoraa lapsen tuottamaa puhetta en havainnut tutkimusaineistostani monessakaan tapauksessa.

Sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen dokumentoinnissa asiakirja-aineistoni perusteella lapsen tiedon tuottajina kuvattiin pääsääntöisesti lapsen vanhemmat. Viranomaistahot tuottivat myös aineistoni mukaan lasta koskevaa tietoa. Forsbergin (1994) mukaan aikuiset puhuvat lapsista ja vanhempien velvollisuudeksi määrittäyty vastaaminen lapsiaan koskeviin kysymyksiin aina heidän tunnetilojaan ja mielipiteitään myöten. (Forsberg 1994,101.) Tutkimuksessaan Forsberg (1994) kertoo esimerkin, jossa

asiakastyölle suunnitellaan päivähoiton aloitusta, mutta lapselta itseltään asiasta ei kysytä ja hän osallistuu keskusteluun vastustamalla päivähoitoon menoa äänekkäästi, jolloin sosiaalityöntekijä vaihtaa puheenaihetta. Työntekijä ohittaa tytön keskustelussa ja jatkaa keskustelua asiasta äidin kanssa. (Forsberg 1994, 102 - 103.) Lapset vaikuttavatkin olevan varsin marginaalisia konkreettisina asiakkaina sosiaalitoimistossa, vaikka heidän asiansa ovat usein puheena. (Forsberg 1994, 103). Tutkimukseni aineiston analyysin jälkeen jäin miettimään sosiaalihuollon asiakaslapsista tehtyä dokumentointia ja miten siihen on kirjattuna lapsen toiveet ja odotukset sosiaalihuollon palveluita suunniteltaessa. Tutkimusaineistoni perusteella ei löytynyt yhtään suoraa lainausta siitä, että lapsen mielipide olisi dokumentoitu asiakaskertomukseen sosiaalihuollon palveluiden suunnittelu tai toteutusvaiheessa.

Tutkimukseni tulos vie siihen johtopäätökseen, että lapsi ei näy sosiaalihuollon dokumentoinnissa hänen omassa sosiaalihuollon asiakaskertomuksessaan. Tutkimukseni aineiston perusteella pohdin sitä, nouseeko tässä esiin sosiaalihuollon palveluiden antamisen merkitys. Aloitetaanko lapselle sosiaalihuollon asiakkuus ilman, että asiakkuudelle olisi edes tarvetta, koska dokumentoinnin ja lapsen asiakaskertomuksen kautta en havainnut dokumentointia näistä asioista? Tutkimusaineistoni perusteella lapsen sosiaalihuollon asiakaskertomukseen ei ollut dokumentoitu auki sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen prosessia eikä prosessiin liittyviä vaihteita.

Kääriäisen ym. (2007, 27) mukaan lapsi on merkittävä tiedontuottaja omasta tilanteestaan. Sosiaalipalveluissa ja muuallakin sosiaalityössä on tärkeää, että lapsi tulee nähdyksi ja kuulluksi sekä pääsee osalliseksi häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Hänellä on tähän lakisääteinen oikeus. Lapsen osallisuus, toiveet, odotukset ja mielipiteet on myös dokumentoitava näkyviin lasta koskeviin asiakirjoihin. Hämäläinen (2012) on tutkimuksessaan nostanut esille, että lapsen omia mielipiteitä ja toivomuksia pitäisi kuulla. Lapsen omia mielipiteitä ja toivomuksia pitää kuulla jo lain puitteissa. Hänen tutkimuksessaan lapsen mielipiteiden ja toivomusten selvittäminen on joko jätetty tekemättä tai lasten on ollut vaikea ilmaista mielipidettään. (Hämäläinen 2012, 189.) Tutkimukseni aineiston perusteella lapsen mielipidettä, toiveita ja odotuksia harvoin dokumentoidaan lapsen asiakaskertomukseen. Aineiston perusteella ei löytynyt dokumentointia sellaisesta tilanteesta, että lapsi ei ole halunnut tai hänen olisi ollut siinä tilanteessa vaikea ilmaista mielipidettään.

Tutkimusaineiston perusteella jäin pohtimaan sitä, miten lasten voi olla vaikeaa tuoda esille omia mielipiteitään, toiveitaan ja odotuksiaan. Näkisin tärkeänä asiana dokumentoida ja avata lapsen asiakirjoihin, että lasta on tavattu, mutta tässä kohdin lapsen on vaikea tuoda esille omaa näkemystään tilanteesta. Dokumentoidusta asiakirjasta tulisi myöhemmin esille, että lapsen kanssa asiasta on keskusteltu, vaikka hän ei siihen nyt osaa mielipidettään sanoa. Pohdin tutkimusaineistoni perusteella asiaa, jonka Hämmäläinen (2012) on nostanut esiin tutkimuksessaan. Onko lapsen helppo tuoda esille omaa mielipidettään? Voiko lapsi esimerkiksi pelätä, miten vanhemmat asiaan reagoivat ja mitä seurauksia on mahdollisesti siitä, jos hän tuo esille omat mielipiteensä tai toiveensa?

Tutkimusaineistoni perusteella nousi esiin, että yhtenäisiä kirjaamiskäytäntöjä ei työyhteisössä ole sovittu, koska asiakirjat olivat rakenteelliselta ulkoasultaan hyvin erilaisia. Työyhteisön näkökulmasta olisi varmasti hyötyä, että sovittaisiin tietynlaiset dokumentointiprosessit, jotta ne olisivat selkeitä kaikille. Pohdin myös tutkimustulokseni perusteella, että samassa tiimissä olevilla työntekijöillä on hyvin monenlaiset tavat dokumentoida, mikä omalta osaltaan voi johtaa siihen, että asiakkaat ovat hyvin eriarvoisessa asemassa.

Tämän tutkimustuloksen perusteella olisi mielenkiintoista tutkia, mitä nykyisessä lapsiperheiden sosiaalipalveluissa työntekijät vastaisivat, jos heiltä kysytään, miten he huomioivat tällä hetkellä lasten suorat kohtaamiset ja mitä niistä dokumentoidaan. Tutkimusaineistoa analysoidessani pohdin, miten dokumentoinneissa näkyy mahdollinen sosiaalityön ammattilaisten kiire sekä jatkuva resurssipula työntekijöistä. Itse työskentelen tällä hetkellä lapsiperheiden sosiaalipalveluissa. Uuden sosiaalihuoltolain myötä lasten ja heidän perheiden kynnys ottaa yhteyttä on selvästi laskenut. Perheet toivovat apua ja tukea oikea-aikaisesti, jotta lastensuojelun asiakkuudelta voitaisiin mahdollisesti välttyä.

Sosiaali- ja terveysministeriön (2018) mukaan Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmalla (LAPE) vähennetään nuorten, lasten ja perheiden eriarvoisuutta. Uudistuksen myötä ensisijaista on lapsen etu, oikeudet ja vanhemmuuden tuki. Toimintakulttuuri

uudistuu muutostyössä ja palvelut tuodaan perheen lähelle ja perheet kohdataan paremmin. Heidän mukaansa ammattilaiset toimivat yhdessä ja vahvistavat vanhemmuuden tukea ja kasvua tukevia ihmissuhteita. (STM 2018.)

Sosiaali- ja terveysministeriön (2018) mukaan lasten ja perheiden varhainen tuki sekä sosiaalihuoltolain mukaiset oikea-aikaiset tiiviit palvelut parantavat perheiden tilannetta ja näin ollen tulevaisuudessa vähentävät korjaavan lastensuojelun tarvetta. (STM 2018). Tämän raportin pohjalta lapsiperheiden sosiaalipalveluiden työnkuorma ei jatkossa vähene ja tämän selvityksen mukaan myös tähän palveluun pitäisi siirtää työntekijä resurssia, jotta lapsen osallisuus ja perheiden suorat kohtaamiset voisivat olla jatkossakin mahdollisia. (STM 2018.)

Pohdin tutkimusaineistoni avulla, onko lapsen osallisuus sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa ollut aktiivista osallisuutta. Lapsen osallisuus voidaan nähdä myös näennäisenä osallisuutena eli tokenisminä. Tutkimusaineistossani lapsi on dokumentoitu läsnä olevaksi, mutta hänen osallisuutensa ei nouse esiin dokumentoinnissa, joten pohdin sen olevan tutkimusaineistostani tekemäni havainnon perusteella näennäistä osallisuutta. Hartin (1992) mukaan näennäinen osallistuminen eli tokenismi nähdään juuri niin, että lapset ovat mukana, mutta heillä ei ole vaikuttamisen tai tiedonsaannin mahdollisuuksia. Näennäinen osallisuus nähdään hyvin aikuisjohtoisena ja aikuisten määrittämänä toimintana. (Hart 1992, 9.)

Tutkimusaineistoni perusteella dokumentointi tuo esiin hyvin aikuisjohtoisen työskentelyn. Dokumentit tuovat esiin, että aikuiset pohtivat, mikä on lapselle hyväksi, ilman että lasta kuullaan. Näiden dokumenttien valossa lapsen osallisuus toteutuu vahvasti vanhempien kautta. Pohdin myös, onko työskentely lasten kanssa sitä, että lapsella ei ole tilaa olla osallinen. Onko meidän työskentelymme tällä hetkellä sosiaalityössä sitä, että tehdään päätöksiä jo ennen kuin on ehditty niistä puhumaan ja keskustelemaan lapsen ja hänen perheensä kanssa. Tutkimuksen perusteella toivon, että sosiaalityöntekijä tai sosiaaliohjaaja voisivat muuttaa toimintaansa, olla enemmän läsnä ja muuttaa työskentelyään niin, että päätavoite on se, että lapsen kanssa työskennellään kohtaamalla hänet henkilökohtaisesti. Voidaanko tutkimukseni avulla ottaa tavoitteeksi, että yhtään sosiaalihuollon asiakkuutta tai palvelua ei aloiteta ennen kuin, niistä on keskusteltu lapsen kanssa? En tarkoita, että jatkossa pelkästään lapsi päättää asioistaan ja

aikuiset seuraavat sivusta. Sosiaalihuoltolaki 32 §:n mukaan lapsen toivomusten ja mielipiteen huomioon ottaminen ei tarkoita, että lapsella olisi myös päätösvalta asiassa. (SHL 2014, 32§). Tarkoitan sitä, että lasta kuullaan, tavataan ja keskustellaan asioista. Lapsen tapaamiset ja mielipiteet kirjataan häntä koskevaan sosiaalihuollon asiakaskertomukseen. Näen tärkeänä, että lapsen, hänen vanhempansa sekä työntekijöiden mahdolliset eriävät mielipiteet tulevat dokumentoiduksi.

Lapsen osallisuudesta ja siihen liittyvästä dokumentoinnista haluan nostaa esiin myös vuorovaikutuksen merkityksen. Vuorovaikutuskulttuuri on yksi vahva ja tärkeä osa osallisuutta tavoiteltaessa. Miten kunnioittavasti lapsen kanssa puhutaan? Tuodaanko lasta koskeva asia esille niin, että lapsen asia on jo päätetty, ennen kuin asiasta on kuultu lapsen oma mielipide? Omassa tutkimusaineistossani nousi esille, että lapsen asioista oli tehty päätökset ennen kuin asiasta oli keskusteltu. Tutkimusaineistossani nousi esille, että sosiaalihuollon asiakkuus oli saatettu aloittaa ilman, että siitä oli dokumenttien valossa keskusteltu lapsen tai hänen perheensä kanssa.

Sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa dokumentoinnin merkitys vähenee, jos lapsen ja hänen perheensä mielipiteitä ja ajatuksia ei sosiaalihuollon asiakkuuden alkamisesta sekä sosiaalihuollon palveluiden aloituksesta ole dokumentoitu riittävästi. Palvelutarpeen arvioinnissa ja nykyisessä lapsiperheiden sosiaalipalveluissa työskentelevien sosiaalihuollon ammattilaisten pitää ymmärtää dokumentoinnin merkitys lapsen tämänhetkisen kokonaistilanteen sekä jatkosuunnitelmien kannalta. Sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheen ja palvelutarpeen arvioinnin aikana tehdyt havainnot lapsen arjesta sekä suorat kohtaamiset lapsen kanssa ovat erittäin tärkeä osa sosiaalihuollon ammattilaisten työkenttää, jotka pitää dokumentoida lapsen asiakaskertomukseen. Lapsen äänen pitää näkyä ja kuulua lasta koskevassa sosiaalihuollon dokumentoinnissa. Lapsiperheiden sosiaalipalveluissa ja yleensä sosiaalityön kentällä on tarjolla dokumentointiin liittyviä tilaisuuksia ja koulutuksia.

Rötsän ym.(2016, 4) mukaan Kansa-koulu-hankkeen tavoitteena on yhdenmukaistaa sosiaalihuollon asiakasprosessit ja tiedontuotanto. Kansa-koulu-hankkeen tavoitteena on määrämuotoinen kirjaaminen, joka tallentuu valtakunnalliseen Kanta-arkistoon ja on sen kautta hyödynnettävissä riippumatta siitä, missä asiakas asioi. Kansa-koulu-

hankkeen tarkoituksena on juuri kouluttaa ja kehittää sosiaalialan henkilöstön osaamista ja valmiuksia tuottaa sosiaalihuollon asiakastietomallin mukaisia asiakastyön dokumentteja.

Tutkimukseni valossa näkisin erittäin tärkeänä, että yhteisten pelisääntöjen luomisen työpaikoilla liittyen myös dokumentointiin. Miten juuri työpaikassa kirjoitetaan auki asiakaskertomukseen sosiaalihuollon prosessia ja miten sieltä nousevat esiin lapsen ääni ja hänen perheensä näkemykset tilanteesta?

Dokumentointiin kaikilla sosiaalityön osa-alueilla käytetään paljon aikaa. Dokumentoinnin merkitys ja tarkoituksenmukaisuus ovat asioita, joita pitäisi pohtia kaikilla työpaikoilla. Pohdin tutkimuksen aineiston myötä sitä, pidetäänkö dokumentointia itsessään selvänä. Miten dokumentoinnista keskustellaan, ja miten siihen perehdytetään työpaikkaan saapunut uusi työntekijä? Työyhteisön dokumentoinnin tyylit, tavat sekä siihen liittyvät sosiaalihuollon prosessien aukikirjoittaminen sosiaalihuollon asiakaskertomuksessa olisi hyvä ottaa puheeksi säännöllisesti esimerkiksi työpaikan kokouksissa. Työpaikoille voisi nimetä vastuutyöntekijän, joka pitää työyhteisön tietoisena dokumentointiin liittyvistä käytännöistä ja muutoksista. Tässä kohdin näen myös tärkeänä, että dokumentoinnin perusohjeistus tulee työyhteisön lähiesimiehen kautta.

Haluaisin jatkaa tutkimustani haastattelemalla sosiaalialan ammattilaisia siitä, mitä heille lapsen osallisuus merkitsee käytännön sosiaalityötä tehdessä. Mitä he ajattelevat ja miten he dokumentoivat lapsen osallisuuden hänen sosiaalihuollon asiakirjoihin? Tutkimuksessani puhuivat lapsen sosiaalihuollon asiakirjat, joissa lapsen ääni ei kuulunut. Haluaisin myös nostaa esiin omassa työyhteisössäni lapsen osallisuuden merkityksen, ja miten tärkeää on lasta koskevat asiat dokumentoida häntä koskeviin asiakirjoihin. Tässä kohdin uskon, että lapsia tavataan sosiaalityön kentällä ja heidän mielipiteitään, toiveitaan ja odotuksiaan heitä koskevissa sosiaalihuollon asioissa kuullaan, mutta jostakin syystä ne jäävät dokumentoimatta. Uskon, että kun asiasta keskustellaan eri tahoilla ja nostetaan esiin, mitä lasta koskevissa asiakirjoissa pitää olla dokumentoituna, lapsen ääni kuuluisi asiakirjoissa eri tavalla. Muutaman vuoden kuluttua vastaavan tutkimuksen tutkimustulos olisi varmasti erilainen.

Valmis tutkimusaineisto oli omalta osaltaan helppo käsitellä, koska aineisto oli valmiina työstettäväksi sellaisenaan. Tutkimukseni aineisto oli melko pieni mutta kuitenkin omalla tavallaan hyvin antoisa ja haastava. Tutkimukseni tulos nousi esiin aikapian tutkittuani asiakirja-aineistoani. Tutkiessani aineistoani nousi ajoittain esiin myös kiukun tunteita, koska ajattelin, että me sosiaalialan ammattilaiset emme voi dokumentoida näin. Meidän asiakkaamme on lapsi, jonka omat ajatukset toiveet ja mielipiteet pitäisi näkyä itsestäänselvyytenä hänen asiakirjoissaan. Lastensuojelun tutkimuskenttä on laaja ja uskon, että myöhemmin lastensuojelun tutkimuksen rinnalle nousee esiin tutkimuksia sosiaalihuollon asiakkuuden vaiheista.

Tutkimuksen teko on ollut erittäin mielenkiintoista ja haastavaa. Itse koen olevani hyvin noviisi vielä tutkimuksen tekijänä. Tutkimusprosessi itsessään opetti minulle paljon ja antoi paljon aihetta pohdiskeluun toimiessani itse jatkossa sosiaalityöntekijänä. Haluan ehdottomasti tuoda työpaikalleni tietoisuutta lapsen osallisuudesta ja siihen liittyvään sosiaalihuollon dokumentointiin. Tämä tutkimusmatka oli erittäin mielenkiintoinen ja tutkimuksen edetessä opin paljon itse tutkimusprosessista.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Alhanen, Kai (2014) Vaarantunut suojelevalta- tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. THL-raportti 24:2014. Tampere: Juvenus Print Tampereen Yliopistopaino, 70-72. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116722/URN_ISBN_978-952-302-278-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 31.3.2018.

Bardy, Marjatta & Heino, Tarja (2013) Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 13-42.

Beresford, Peter (2009) Differentiating consumers? A differentiated view from a service user perspective. Teoksessa Richard Simmons, Martin Powell & Ian Greener (toim.) The consumer in Public Services. Choice, Values and difference, Bristol: Policy Press, 197-218.

Clark, Alison (2005) Listening to and involving young children: A review of research and practice. Early child development and care. 175 (6), 489–505.

Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto (2007) Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino.

Day, Crispin & Carey, Martin & Surgenor, Tammy (2006) Children's key concerns: Piloting a qualitative approach to understanding their experience of mental health care. Clinical Child Psychology and Psychiatry, 11 (1), 139-155.

Ervasti, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006) Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokeimuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 8/2006. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris –instituutti.

Eskola, Jari (2007) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Teoksessa Raine, Valli & Juhani Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Jyväskylä: PS-kustannus, 159-184.

Eskola, Jari (2011) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Teoksessa Raine, Valli & Juhani Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Jyväskylä: PS-kustannus, 185-206.

Eskonen, Inkeri & Korpinen Johanna & Raitakari Suvi (2006) Vallan määrittämät lapsi- asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoa ja kokemuksia. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Marita Törrönen Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 21-44.

Forsberg, Hannele (1994) Yksi ja monta perhettä – Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Lisensiaattityö. Tampereen yliopisto.

Gretschel, Anu 2002. Kunnallisten nuorten osallisuusympäristön perustaminen. Teoksessa: Anu Gretschel (toim.) Lapset, nuoret ja aikuiset toimijoina. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 48-62.

Hart, Rogel (1992) Children's participation from tokenism to citizenship. UNICEF International Child Development Centre. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf. Viitattu 10.3.2018.

Hart, Rogel. (1997) Children's Participation- The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care. London: Earthscan. 40-47.

Haverinen, Riitta & Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja (2014) Sosiaalihuoltoa haastetaan. Teoksessa Riitta Haverinen & Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 9-20.

Heino, Tarja (2017) Kamppailu lastensuojelututkimuksen paikasta ja puitteista. Teoksessa Rosi Enroos & Mikko Mäntysaari & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) Mielekäs tutkimus – Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin. Tampere: Juvenus Print Tampereen Yliopistopaino, 193-219.

Hirsijärvi, Sirkka & Remes, Pirkko Paula, Sajavaara (2007) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino-Ritala Koskinen & Marita Törrönen Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS.kustannus, 167-195.

Huuskonen, Salla (2014) Dokumentointi ja tiedon käyttö asiakastietojärjestelmässä lastensuojelun työtehtävissä. Informaatiotutkimus 33 (2), 2-4. <https://journal.fi/inf/article/view/46315/12394>. Viitattu 10.10.2017.

Hämäläinen, Kati (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012. Helsinki: Väestöliitto.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina- Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Kiili, Johanna (2006) Lasten osallistumisen voimavarat – tutkimus ipanoiden osallistumisesta. Väitöskirja. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 283. Jyväskylä: By University of Jyväskylä. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13311/9513924009.pdf?sequence=1>. Viitattu 27.11.2017.

Kiili, Johanna (2011) Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja sukupuolivivahteiden hallinta. Teoksessa: Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari, Elina Pekkarinen Lapset, nuoret ja muuttuva maailma. Jyväskylä: Vastapaino, 167-205.

Kivinen, Tarja. (1994) Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi –näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen. Helsinki: Stakes.

Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina -dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Yliopistopaino.

Kääriäinen, Aino (2007) Epävarmuuden sieto ja kirjoitettu tieto sosiaalityössä. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 247-265.

Kääriäinen, Aino & Leinonen, Ansa & Metsäranta, Hannele (2006) Lastensuojelun dokumentointi. Opastusta ja ideoita käytäntöön. Helsinki: Yliopistopaino.

Kääriäinen, Aino & Leinonen, Ansa & Metsäranta, Hannele (2007) Lastensuojelutyön dokumentointi. Helsinki: Yliopistopaino.

Laaksonen, Maarit & Kääriäinen, Aino & Penttilä, Marja & Tapola-Haapala, Marja Sahala, Heli & Kärki, Jarmo & Jäppinen, Anu (2011) Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen. THL-raportti 54/2011. Tampere: Juvenes Print Tampereen Yliopistopaino.

Lansdown, Gerison (2010) The realisation of children's participation rights. Critical reflections. Teoksessa Barry, Percy-Smith & Nigel Thomas. A handbook of children and young people's participation. Perspectives from theory and practice. New York: Routledge, 11–23.

Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja (2011) Unicef Suomi. Helsinki: Edita Publishing.

Lastensuojelun käsikirja, <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>. Viitattu 16.3.2017.

LSL (2007) Lastensuojelulaki 2007/417. Finlex.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. Viitattu 10.12.2017.

Metsämuuronen, Jari (2000) Laadullisen tutkimuksen perusteet. Helsinki: International Methelp.

Metsämuuronen, Jari (2006) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp.

Muukkonen, Tiina (2013) Lapsen kohtaamis- ja prosessi osallisuus. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 165-208.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2001) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvioin käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2004:1. http://www.socca.fi/files/104/Lapsilahtoisien_tilannearvion_kasikirja.pdf. Viitattu 25.11.2017.

Möller, Sointu (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen. Helsinki: Pesäpuu.

Oranen, Mikko (2008) Mitä mieltä? Mitä mieltä! - Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Helsinki: Ensiturvakotien liitto ry, 9-42.

Pajulammi, Hannele (2014) Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki: Talentum. (2006)

Pekkarinen, Elina (2006) Murrosikäisten tyttöjen kokemukset lastensuojelun ryhmätoiminnasta. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino-Ritala Koskinen & Marita Törrönen Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS.kustannus, 70-99.

PerL (1999) Suomen Perustuslaki 11.6.1999/731. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>. Viitattu 30.1.2018.

Pietarinen, Juhani (2002) Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Sakari Karjalainen & Sakari Karjalainen & Veikko Launis & Juhani Pietarinen (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 58-69.

Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva (1987) Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Reinikainen, Sarianna (2007) Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Stakes, raportteja 7/2007. Helsinki. Valopaino. www.stakes.fi/verkkajulkaisut/raportit/R7-2007-VERKKO.pdf. Viitattu 21.10.2017.

Ronkainen, Suvi & Pehkonen, Leila & Lindblad-Ylänne, Sari & Paavilainen, Eija (2011) Tutkimuksen voimasanat.1.painos. Helsinki: Sanoma Pro.

Rötsä, Maarit & Berglind, Heidi & Huovila, Mikko & Hyppönen, Konstantin & Peksiö, Tiina & Mykkänen, Juha (2016) sosiaalihuollon valtakunnallisten tietojärjestelmäpalvelujen ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpanohanke (Kansa-Hanke) Hankesuunnitelma vuosille 2016-2020. Ohjaus 10/2016. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Räty, Tapio (2015) Lastensuojelulaki - Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Editat.

Salo, Markku (2011) Mielenterveyskuntoutuksen yhteiskunnallisen aseman muutokset ja mielenterveyspolitiikan mahdollisuudet. Teoksessa Ilpo Helin (toim.) Reformin pirstaleet: Mielenterveyspolitiikka hyvinvointipolitiikan jälkeen. Tampere: Vastapaino, 259-303.

Shier, Harry (2001) Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. A new model for enhancing children's participation in decision-making, in line with article 12.1 of the United Nations convention on the rights of the child. *Children & society* (15), 107–117.

SHL (2014) Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 Finlex. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>. Viitattu 20.1.2018

STM (2018) Selvityshenkilön arvio lastensuojelun henkilöstön riittävyydestä ja ratkaisuehdotukset kuormituksen vähentämiseksi. <http://stm.fi/documents/1271139/6184550/Selvityshenkil%C3%B6n+arvio+lastensuojelun+kuormitus+FINAL+050318.pdf/a489a36e-7c2f-4ac7-9372-6bb221d2705e/Selvityshenkil%C3%B6n+arvio+lastensuojelun+kuormitus+FINAL+050318.pdf.pdf>. Viitattu 10.3.2018.

STM 2017:5 Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Julkaisuja 2017:5. Helsinki: Sosiaali- ja Terveysministeriö.

Taipale, Ilkka (2007) 100 sosiaalista innovaatiota Suomesta. Helsinki: SKS.

Thomas, Nigel (2002) *Children, Family and the state. Decision-making and child participation*. Bristol: Policy Press.

Toikko, Timo (2014) Vastuullisen asiakkuuden paradigma. Teoksessa Riitta Haverinen & Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino, 161-179.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2011) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Vesikansa, Sari (2002) Demokratia kouluissa ja nuorisotyössä. Teoksessa Anu Gretschel (toim.) *Lapset, nuoret ja aikuiset toimijoina. Artikkeleita osallisuudesta*. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 11-30.

Vierula, Tarja (2017) Lastensuojelun asiakirjat vanhempien näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/102260/978-952-03-0565-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Viitattu 2.4.2018.

Vuori, Jaana & Nätkin Ritva (2007) Perhetyön tieto ja kritiikki. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 7-38.

Välivaara, Christine (2006) Kuinka päästä lapsen kartalle lastensuojelussa? Oppimisvaikeuksien erityislehti nro 3/2000. http://www.pesapuu.fi/media/uploads/dokumentit/materiaalit/tejping_artikkeli.pdf6. Viitattu 20.11.2017.

LIITTEET

KUVIOT JA TAULUKOT

KUVIO 1. Tutkimuskaupungin lastensuojelun organisaatiokaavio tammikuussa 2017	11
KUVIO 2. Tutkimuksen kolme osallisuuden tasoa	21
TAULUKKO 1. Tutkimusaineiston ikäjakauma (N=35)	31
TAULUKKO 2. Sosiaalihuollon vireille tulon syyt (N=35)	37
TAULUKKO 3. Sosiaalihuollon ilmoituksen tekijät (N=35)	38
TAULUKKO 4. Tutkimuksessani olevien lasten tai heidän perheiden sosiaalihuollon- palvelut tammikuussa 2017. (N=35)	48
TAULUKKO 5. Lapsen osallisuus tutkimusaineistoni perusteella (N=35)	59